Hymnologiske Meddelelser

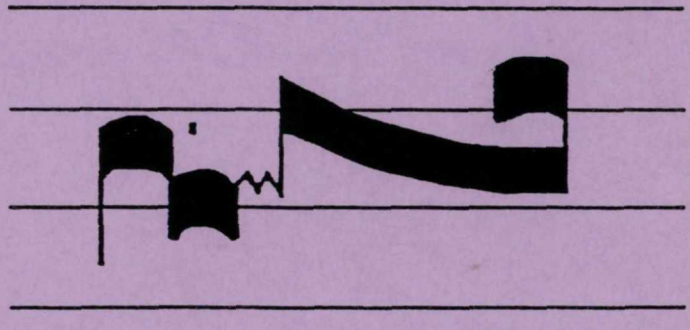

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

24. årg. december 1995 nr. 4

Hymnologiske Meddelelser

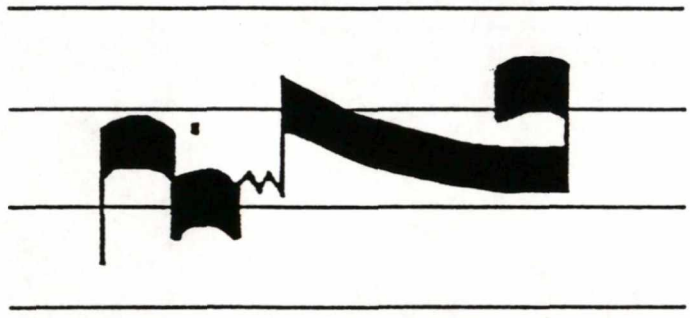

udgivet af Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi

24. årg. december 1995 nr. 4

HYMNOLOGISKE

MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer
udgivet af Salmehistorisk Selskab
og
Nordisk Institut for Hymnologi
24. årgang 1995 nr. 4

Artikler:

Jens Lyster:
"Han har Himmerigs dør oplukt" s. 193

Jens Lyster:
Førsteparten af Vinterparten. Tilegnet salmebogskommissionen s. 203

Jens Lyster:
Thomissøns salmebog 1569 - 1634. En bibliografi s. 211

Nils Holger Petersen:
Middelalderens og barndommens kirke. I anledning af
Jørgen I. Jensen: Den fjerne kirke. Samlerens forlag 1995 s. 227

Småstykker

Long time ago in Homestead. Nyt om Jester Hairston
(Preben Andreassen) s. 234

Forfatternes adresser s. 235

Årsoversigt 1995 s. 235

ISSN 0106 - 4940

JENS LYSTER

"Han har Himmerigs dør oplukt"

I den tyske Evangelisches Kirchengesangbuch er det indledende salmeregister forsynet med en note, der oplyser, at de tekster, der skønnes uegnet til gudstjenestebrug, er betegnet med en stjerne (*). Kikker man efter under julesalmer, er der rimeligt nok sat stjerne ved *Stille Nacht, heilige Nacht* og andre af den skuffe, der almindeligvis betegnes som åndelige sange. Denne benævnelse dækker paradoksalt nok over sådanne sange, hvis indhold af ånd er reduceret til et minimum. Det har sig omtrent med "åndelige sange" som med de såkaldte Gesundheitshäuser i DDR, der var eufemistiske betegnelser for sygehuse.

I den tyske kirke opretholder man altså ved stjerners hjælp en sondring mellem åndelige sange og kirkesalmer. Man skal så bare være opmærksom på, at disse stjerner har den modsatte funktion af hin ledestjerne, der bragte de vise mænd til Jesusbarnet i Betlehem. Stjernerne i salmebogen er en henstilling til de uvise om ikke at gå efter stjernen - hvis det altså er Frelseren, de søger. En lignende vejledning kunne vi også behøve i Den danske Salmebog (DDS), hvor åndelige sange og gedigne kirkesalmer står side om side.

Men DDS har hverken stjerne eller dødningehoved ved Ingemanns frie gendigtning af ovennævnte tyske julesang. Uden forbehold af nogen art lanceres *Glade jul, dejlige jul*, DDS 110, som en salme til Jesu fødsel. Spørgsmålet er, om denne tekst med dens flimmer af kønne billeder er velegnet som kirkesalme? I betragtning af de mange gode julesalmer i DDS kan jeg slet ikke se, hvordan *Glade jul* skulle finde anvendelse ved julens gudstjenester. Den opfattelse deler jeg nok med de fleste præster i min egen generation (jeg er fra 1942). Derfor er jeg overrasket over at konstatere, at i den store undersøgelse over salmer i brug (ved folkekirkens gudstjenester), som er aftrykt i Hymn. Meddelelser 1993 nr. 4, figurerer *Glade jul* betænkelig hyppigt. Side 265f kan man aflæse, at den faktisk synges oftere end både *Velkommen igen, Guds engle små*, DDS 81, *Hjerte, løft din glædes vinger*, DDS 93, *Her kommer, Jesus, dine små*, DDS 99, og *Den yndigste rose er funden*, DDS 98! Og det vel at mærke ikke ved julebasarer og juletræsfester, men ved ordinære julegudstjenester. Af tabel 70 på side 284, som giver indblik i salmevalget hos præster i aldersgruppen 39 år og derunder, ses *Glade jul* at blive valgt med samme hyppighed som *Blomstre som en rosengård*, DDS 60, og *Lovet være du, Jesus Krist*, DDS 89. Den er simpelthen at finde blandt deres 48 mest anvendte kirkesalmer! Endnu grellere bliver billedet, når man i skemaerne 79 og 80 præsenteres for præsternes salmevalg i Bornholms vestre provsti og Frederikssund provsti. I begge provstier er *Glade jul* den 29. hyppigst forekommende kirkesalme på årsbasis! På Bornholm synges den lige så tit som *O kristelighed*, DDS 279, og *Se, nu stiger solen*, DDS 700! I Frederikssund er den mere yndet end *Den mørke nat forgangen er*, DDS 682, og *Her kommer Jesus, dine små*, DDS 99, og *Den yndigste rose er funden*, DDS 98. Man spørger forundret sig selv, om disse statistiske undersøgelser oplyser om salmernes folkelige gennemslagskraft eller om præsternes stedse ringere uddannelse?

Professor dr. theol. E. Thestrup Pedersen skriver om *Glade jul*, at "selve julens

ord og budskab er ganske fortrængt af det poetiske; det er det poetiske, det ganske uforbindtlige og barnligt skønne, der er det egentlige, reminiscenserne fra evangeliet er reduceret til staffage herfor" (citat i Helge Dahns Salmehåndbog Kbh. 1968). Det er en karakteristik, som jeg vil tilslutte mig ved at fokusere på et enkelt af denne sangs mange smukke billeder, lagt i munden på syngende engle:

> ... Engle sjunger om barnet så smukt,
> han har Himmerigs dør oplukt,
> salig er englenes sang.

Mit udgangspunkt for at vurdere disse vers er ikke et bibelfundamentalistisk. For så kunne jeg have anholdt det ukorrekte i gengivelsen af englesangen julenat, der ikke med ét ord omtaler Himmerigets dør.

Ingemann har formodentlig læst Lukasevangeliets kap. 2,13-15 med denne ordlyd: "Og strax var med Engelen en himmelsk Hærskares Mangfoldighed, som lovede Gud og sagde: Ære være Gud i det Høieste! og Fred paa Jorden! og i Mennesker en Velbehagelighed! Og det skete, der Englene fore fra dem til Himmelen, da sagde disse Mennesker, Hyrderne, til hverandre: lader os dog gaae til Bethlehem, og see det, som Herren haver kundgiort os..."

Som sagt ikke ét ord om Himmerigets dør. Og dog: i og med at Himmerigets engle farer til og fra og kan meddele, at (Guds) fred og (Guds) velbehagelighed er kommet til Jorden, må det være underforstået, at der er en åben passage eller korridor mellem Jord og Himmel. Det er altså englenes adfærd julenat mere end det, de siger, der berettiger Ingemann til at lade englene synge om den åbne dør.

Ingemann er nu nok ret ligeglad med, hvad Lukas lader englene gøre og sige. Ingemann skaber nemlig sit eget juleunivers, der hviler i sig selv og ikke i bibelske beretninger. I alt fald ikke så meget, at det gør noget. Ingemann er kun forpligtet af sit eget univers. Englene daler - som snefnug? - ned i ubemærketheden på jorden. Eller er det snarere som hvide duer med paradis-grønt i næbbet? Det kan meget vel være fortællingen om Noas og Brorsons due, der lader sig skue med olieblad som tegn på syndflodens ophør (1. Mos. 8,11 og DDS 642,6), der har inspireret Ingemann til hans engleflugt med paradisgrønt. Duen kommer til Noa, fordi han var en retfærdig mand, og tilsvarende daler englene som duer - jf. "med duen til julegilde" DDS 109,2 - ned på et sted, hvor der er velbehagsmennesker - kønne mennesker i Guds øjne - til at tage imod dem. I Ingemanns univers færdes englene mellem disse kønne mennesker, både julenat og sidenhen. De er usynlige for alle andre end netop de kønne for Gud. De har noget sammen - de kønne og englene - , og derfor kan de se hinanden. De forenes i glæden ved "det smukke barn" - for jeg går ud fra, at "så smukt" i str. 3,3 skal karakterisere barnet mere end englesangen og altså er adjektiv snarere end adverbium. Med *Glade jul* har Ingemann villet skabe en skønhedsoplevelse med "barnet så smukt" i centrum, omgivet af engle og kønne velbehagsmennesker.

I denne sammenhæng er den oplukte Himmerigsdør ren æstetik - og så naturligvis den logiske forudsætning for at Himmerigets engle kan forlade deres hjemlige Himmelstrøg!

Når Ingemann lancerer det skønne snapshot "han har Himmerigs dør

oplukt", er hans forudsætninger snarere end bibelhistorien at finde i god gammeldags dansk juleskik, hvor husfaderen er den, der som en jordisk Vorherre åbner døren ind til stadsestuen med det tændte juletræ. I "Det grønne træ. Digterne og julen", Odense 1982, gør Leif Ludwig Albertsen s. 52 op med myten om, at "juletræet først kom til Sjælland i 1811, med et eneste overraskende træ hos Orla Lehmanns fader, og at Ingemann først havde set et juletræ i 1815." Albertsen henviser til Ingemanns "Reiselyre" 1820, hvoraf det fremgår, at Ingemann under sit ophold i Rom i julen 1818 regnede det for dansk juleglæde at danse om juletræet. I sit digt *Juletræet, Fra Rom til mine Elskede hjemme* omtales "Det Træ, hvorom Englene kvæde... det hellige Træ... blomstred i Paradishaven... Hver Julenat er det Træets Vaar: Da grønnes det brat og i Blomster staaer, mens fra Himlen Englene kvæde... Og i helligt Læ de Forløste gaae; om det Juletræ dandse Store og Smaa..."

Man vil kunne se *Glade jul, dejlige jul* i forlængelse af "Reiselyrens" digt om juletræet som en videreførelse af tanker herfra. Med årene har den folkelige Ingemann udviklet sit eget juleunivers og digtet sine egne forudsætninger med barndoms- og ungdomsoplevelser ind heri.

I Ingemanns univers er det Jesusbarnet, der lukker Himmerigets dør op. Den tanke møder vi allerede i *Julen har bragt velsignet bud* fra 1839, hvor vi synger "i dag blev vor kære frelser fød, og paradisvejen funden!", DDS 109,2. At paradisvejen også kommer *os* til gode som *vores fremtidsperspektiv*, fremgår af den følgende strofes futurum: ".. den have, Guds engle flyver i, *vil* Jesus for os oplukke". På den måde er der i *Julen har bragt* mere perspektiv og substans end i den senere og efter min mening uinspirerede *Glade jul*. Det er som om sentimentaliteten er løbet af med den aldrende digter og helt har bemægtiget sig *Glade jul*. Det er således værd at bemærke forskellen mellem "Himmerigs konge blandt os bor" i DDS 109,3 og "Jesusbarnet blandt os bor" i DDS 110,3. Den Jesus, der i DDS 109 vil oplukke haven for os, er ikke Jesus*barnet*, men Frelseren, Himmerigets konge, der har lagt vuggen og "barnet så smukt" bag sig og er sprunget ud af svøbet og er blevet mand med en favn, der "favner hver barnesjæl på jord" 109,3. Han har derved udvirket det herlige vilkår for kristenheden, at den indtil dagenes ende aldrig vil være prisgivet gudsforladtheden, men "er lukt for mig hver dør på jord/ står åbne Himlens døre..". Såvidt Ingemann i hans tidlige højmessesalme fra 1825 til 2. søndag i advent *I verden er ej nød så stor* DDS 231,1.

Glade jul er krybbespil og intet andet. I *Glade jul* står tiden stille. Der er ingen handling, og der sker ingen udvikling. Barnet er stadig i krybben, og der får det lov at blive liggende til evig beskuelse hvert år i december, når krybbespillet er fundet frem af pulterkammeret og støvet af: Barnet så smukt!

Himmerigets dør er et litterært fænomen, ligesom også den begivenhed, da Vorherre Jesus åbner denne dør, hører til i litteraturens verden og ikke lader sig hverken sted- eller tidsfæste i nogen Jesus-biografi. Derfor går det ikke an at spørge efter, hvornår det nu var - så'n i virkeligheden - , at Jesus åbnede Himmerigets dør - var det til jul, påske eller pinse? - , men der er mere ide i at spørge efter, hvornår hans skjalde lader ham gøre det?

Himlens port i Jakobs drøm

At se Himlens port åben turde vel være et glædeligt syn, i alt fald i en kristelig sammenhæng. Men den ældste inspiration hertil er i alt fald ikke entydigt glædelig. Det er med forfærdelse, at patriarken Jakob efter sin drøm udbryder: "Det er jo selve Guds hus, det er himlens port!", 1. Mos. 28,17. I kirkens salmedigtning må forfærdelsen ved dette syn dog vige ganske for glæden. Det gælder i alt fald de gange, hvor Grundtvig gør brug af Jakobs vision. F.eks. i julesalmen:

> Da vandre Guds engle op og ned
> på salmens tonestige,
> da byder vor Herre selv Guds fred
> til dem, den efterhige;
> *da åbner sig Himlens borgeled,*
> da kommer ret Guds rige. DDS 81,7.

I gendigtningen af lignelsen om den fortabte søn, *Hører I, vor Herre kalder*, DDS 145, hedder det i str. 8 om omvendelsens herlige virkning i Himlen:

> Da gør du Guds engle glade,
> da er og din lykke gjort;
> af sig selv for dig *oplade*
> *sig Guds hus og Himlens port.*

Der står intet om Himlens port i Lukas 15, men det gør der til gengæld i Brorsons beskrivelse af englenes glæde ved den omvendte synder i *Guds igenfødte, ny-levende sjæle*, DDS 464, så mon ikke Grundtvig i *sine omvendelsesvers* har ladet sig inspirere af Brorsons "Gud os i Kristus retfærdige gør, ... her er Guds nåde og Himlenes dør..", når denne beskriver Frelserens gerning for os.

I dåbssalmen *Guds-husets dør er i vor dåb*, DDS 398, er det dåben, der er døren, og i str. 4 markerer Grundtvig udtrykkelig modsætningen mellem Jakobs forfærdelse og den kristnes fortrøstning ved det samme syn:

> Ej skal vi bævende som før
> i pagtens gamle dage
> se til Guds hus og Himlens dør...

Ligesom dåben åbner døren til Guds hus i DDS 376,2, således gælder også transcenderende, at

> kun i den (dåben) oplukker sig
> ved et ord vidunderlig
> døren til Guds Himmerig! DDS 399,2.

Konfirmationssalmen *Løgnens fader vi forsage*, DDS 411, har i str. 5 denne formulering af dåbspagtens betydning:

... her er nøglen, kunstig (dvs. kunstfærdig) gjort,
til Guds hus og Himlens port...

Himlens port åbner i dødstimen

I flere, især ældre salmer betragtes dødstimen som øjeblikket, da Herren åbner Himmerigets port. Det gælder f.eks. *O Herre Jesus, mit levneds lys*, DDS 612, der har inspireret Grundtvig til nedenstående omdigtning i DDS 610 (der burde i DDS være krydshenvisning mellem de to salmer!). I den ældre salme lyder slutstrofen:

Når sjæl og legem da skilles ad,
o Herre, *dit Himmerigs port oplad*,
at skue jeg må dit åsyn blid
og love dit navn til evig tid!

I Grundtvigs omarbejdelse *Mit lys i mørke, Jesus sød*, DDS 610 skildres rejsen til Guds Paradis og forhindringsløbet frem mod målet med denne bøn i slutstrofen, hvor det igen, ligesom i DDS 399,2, er et ord - livsordet -, der åbner Himmerigets dør:

Luk med dit ord mig døren op
til salen over stjerne-top!...

I *Når jeg betænker tid og stund*, DDS 626, der er en dødsberedelsessalme fra omkring 1600, ser jeg i str.3 døden som en vinding, takket være Kristus:

Eja, min sjæl, vær frisk og bold,
glæd dig i Krist, din Herre!
thi døden, som var syndens sold,
en vinding nu skal være;
straf var den før, *nu er den dør*
og gang til Himmerige....

Det er den samme triumf over dødens vanskæbne ved at tjene livets sag, der forkyndes i Kingos salme til 3. juledag, *Min sol, min lyst, min glæde* DDS 102,3, hvor det hedder:

det er jo dog en glæde
til livet at indtræde
igennem dødens port!

Mon vi ikke i disse vers af Kingo har en slags nøgle til at forstå, hvorfor dødstimen udløser billedet med porten ind til saligheden? Det er uden tvivl Stefanus' vision i Apostlenes Gerninger 7,55-56, der stadig 3. juledag står lyslevende i erindringen. Om denne vision mere længere fremme! Men naturligvis gælder også, at triumfen skal ses på baggrund af opstandelseshåbet. I *Er livet alt lifligt herneden*, DDS 641,

lader Grundtvig sig inspirere af Åbenbaringsbogens trøsterige visioner (i kap. 21) af livet hos Gud uden angst og pine. Fra denne vision glider han i slutstrofen over til Jakobs visionære drøm:

Lad, trods alle skyerne sorte,
os åbne se Himmelens porte!
Lad, selv midt i tårernes dale,
Guds herligheds håb os husvale!

Himmerigs port i opstandelsen

I lyset af påskemorgen er menneskets dødstime at se som en indgang gennem Himmerigets port. Derfor er opstandelsesdagen frem for nogen anden dag porten ind til Himmeriget. Man kunne derfor have forventet en række påskesalmer med denne metafor, men trængslen af stærke metaforer til beskrivelse af opstandelsesmorgenen er nok så overvældende, at der kun undtagelsesvis er blevet plads til Himmerigets port. Landstads *Jeg ved mig en søvn i Jesu navn*, DDS 639, skildrer i de første strofer den barmhjertige død, men derpå kommer str.3 med "Jeg ved mig en morgen, lys og skøn...", og den og de følgende strofer skildrer, hvorledes Guds Søn på den yderste dags morgen kalder de døde frem af graven. Og slutstrofen lyder:

Da åbnes den dør til Himlens stad,
der nævnes de kårnes navne.
Gud lade os alle mødes glad
og ingen af vore savne!
Det unde os Gud for Kristi blod,
vi måtte i Himlen havne!

Opstandelsesdagen, hvor Himmerigets port åbner sig, kan også for den enkelte og for gudsfolket være den dag, hvor *budskabet om opstandelsen* lyder, nemlig hver en Herrens dag, hver søndag kort sagt. Markant forkynder Grundtvig dette i DDS 368:

Denne er dagen, som Herren har gjort,
den skal hans tjenere fryde;
op han i dag lukked Himmerigs port,
så skal hver søndag det lyde;
thi i dens hellige timer
herlig af graven opstod Guds Ord,
nådig fra Himlen Guds Ånd nedfór.
Ved I nu, hvorfor det kimer?

Himmerigets port og himmelfarten

At søndagen åbner porten til Himmeriget betyder ikke, at salighedens sag er den ugedags alene. Også Kristi Himmelfartsdag kan ses som dagen, da porten til Himmerig åbner sig. I *Kommer, sjæle, dyrekøbte*, DDS 213, farer vi med Grundtvig

og med Davids søn til Himmels og bliver vidne til dette skue:

Kæmper, I som borgen værne,
borgen over sky og stjerne,
åbner brat den høje port!
Sejerrig fra dybet kommer
verdens frelser, verdens dommer,
navnet hans er evig stort.

En himmelfart med opfordring til efterfølgelse, men med brug af samme portbillede, benyttede allerede Brorson. I *På denne dag vi se Guds Søn til Himlen op at fare*, DDS 219, hedder det i 2. strofe:

Vor Jesus, Gud ske lov, har gjort
en vej til Himmerige
og åbnet for os Himlens port,
at vi derind kan kige...

Det sjette korsord og Himlens port

Men kan Himlens port bevæges om torsdagen, hvorfor så ikke også om fredagen? I Kingos langfredagssalme over de syv korsord, *Gak under Jesu kors at stå*, DDS 166, lyder strofen med Jesu sjette korsord og den efterfølgende reflektionsstrofe over samme korsord således:

Da lød hans ord: "Det er fuldbragt!"
og bedre ord blev aldrig sagt;
opfyldt er lov og profeti,
afskaffet dødens tyranni.

Det giver trøst i hjerterod,
det er en evig glædes-flod;
nu står mig åben Himlens port,
for mig har Jesus fyldestgjort.

Med dette korsord er Jesu frelsergerning kommet til vejs ende. Jesus har gjort fyldest for den synd, der engang under Gud Herrens forbandelse satte mig og hele menneskeslægten uden for døren. Men med ordene "det er fuldbragt" er forbandelsen hævet, og Himlen står mig atter åben.

Det er i grunden det samme, Brorson udtrykker i DDS 464: "Gud os i Kristus retfærdige gør... her er Guds nåde og Himlenes dør", men i Kingos sammenhæng er det sjette korsord højdepunktet i Kristi retfærdiggørelse af os.

En efterklang af disse Kingostrofer og dermed ét af utallige vidnesbyrd om, hvorledes vores nationale salmedigtning hænger sammen, ved at digterne har skrevet under inspiration af hinanden, møder vi i Agerbeks appel til årvågenhed i DDS 546,1:

Uforsagt, vær på vagt!
Jesus haver det alt fuldbragt.
Han har vundet det store slag,
Satan bundet til dommedag,
åbnet os Himmerigs port.

Julen og Himmerigs port

Efter dette vue ud over salmebogens opbud af porte - hvoraf det er let at overhøre Chr. Richardts port i DDS 182,6, der går som smurt på lette hængsler - vender jeg tilbage til Ingemanns krybbespil i *Glade jul*, hvor man bag den åbne himmerigsdør skimter det tændte juletræ. Er kombinationen af julen og himmerigsdørens åbning Ingemanns originale opfindelse?

Nej, Ingemann bygger skam på en solid salmetradition, også når det, han selv fabrikerer, er i den mindre solide klasse. I *Hjerte, løft din glædes vinger!*, DDS 93, synger C.J. Brandt om julenattens gave til kristenheden:

I, som tunge stier træde,
stands og hør:
Her er dør
til den sande glæde;
og i huset inden døre
trøstes ved
slig en fred,
ingen sorg tør røre!

At dette er en omskrivning af, at Gud, vor Fader - og altså ikke Jesusbarnet! - har åbnet Himmerigets dør julenat, turde være tydeligt. Og det er ikke Brandt, der har lånt fra Ingemann, for Paul Gerhardt, der har skabt den tilgrundlæggende tekst, leverer også dør-metaforen: "Sehet, hier/ Ist die thür/ Zu der wahren freuden..."

Derimod kunne jeg tænke mig, at Ingemann kan stå i en overkommelig gæld til en endnu ældre tysk julesalme, nemlig Nikolaus Hermans *Lobt Gott, jr Christen alle gleich* fra 1560, som vi herhjemme bedst kender i Sthens frie oversættelse *Nu vil vi sjunge og være glad*, DDS 91.

I Hermans og Sthens julesalme har vi den forpligtethed over for den bibelske frelseshistorie, som Ingemann er så aldeles blottet for. Det er ikke en dør ind til det bedre borgerskabs juleaftenshimmerig, som Herman og Sthen lader gå op, men det er den siden syndefaldet velbevogtede dør til paradis, som Gud (NB: ikke Jesusbarnet!) i dag - juledag - lukker op:

Lobt Gott, jr Christen alle gleich
in seinem höchsten thron,
Der heut schleust auff sein Himelreich
vnd schenckt vns seinen Son!

Er kompt aus seines Vatern schos
vnd wird ein kindlein klein,

Er leit dort elend nackt vnd blos
inn einem krippelein

.....

Heut schleust er wider auff die thür
zum schönen Paradeis,
Der Cherub steht nicht mehr darfür,
Gott sey lob, ehr vnd preis! (strofe 1-2 og 8)

I denne frelseshistoriske indramning med både fald og genløsning fortæller digteren nu om den vidunderlige byttehandel, som Himlens Gud gør med os:

Er wechselt mit vnns wunderlich:
fleisch vnd blut nimpt er an,
Vnd gibt vns inn seins Vatern reich
die klare Gottheit dran.

Er wird ein knecht vnd ich ein Herr,
das mag ein wechsel sein!
Wie könd er doch sein freundlicher,
das hertze Jhesulein! (str. 6-7)

Sthen har i sin oversættelse valgt at bløde den faste tyske indramning lidt op. Det er således først mod slutningen, vi hører om døren til paradis:

Hand haffuer igien oplat den Dør,
Til skøniste Paradiss,
Som lenge stod tilsluttet før,
Gud skee loff, ære oc priss.

Til gengæld tildigter Sthen en ny afslutning, der direkte spiller på syndefaldet:

Thi tacke wi dig O Jesu Christ,
For din Velgierning all,
At du vor Broder bleffuen est,
Oc frelste oss aff Adams fald.

Ønsker man en mere trofast gengivelse af Hermans tekst på dansk, kan jeg henvise til Jørgen Kristensens nyoversættelse fra 1979, aftrykt i sin helhed i Hymn. Medd. 1979 side 173. Derfra citerer jeg første og sidste strofe:

Kom, Adams børn, frimodigt frem
og syng Gud Herrens pris!
Guds søn har åbnet vejen hjem
igen til Paradis.

Nu åbner han pány den dør
til glædens paradis,
som flammesværdet spærred før.
Gud være lov og pris!

Når Himmerigets dør åbner sig netop i julen, kan der foruden Lukas' juleengle tænkes endnu en juleinspirationskilde, nemlig lektien til 2. juledag i Apostlenes Gerninger, hvor Stefanus fuld af Helligånd stirrer ind i Himlene og ser den Guds herlighed, som det aldrig i tiden mellem fordrivelsen fra paradiset og genløsningen ved Kristus timedes nogen ypperstepræst at se, end ikke i det allerhelligste. Men diakonen Stefanus udbryder nede fra anklagebænken: "Nu ser jeg Himlen åben og Menneskesønnen stå ved Guds højre side." Dette syn, der koster Stefanus livet - jf. hvad der tidligere er sagt om Himlens port, der åbner sig i dødsstunden - , kan udmærket ligge bag ved Hermans karske julesalme. Derimod ligger Stefanusvisionen ganske og aldeles uden for den småborgerlige horisont i *Glade jul*. Jeg vil ikke udelukke, at Ingemann kan have hentet inspirationen til "Han har Himmerigs dør oplukt" fra Sthens julesang, som Brandt og Helweg havde gjort tilgængelig i deres store antologi "Den Danske Psalmedigtning", der udkom i 1846, fire år før *Glade jul*. I givet fald endnu et eksempel på sammenhæng i den nationale salmedigtning. Dog i dette tilfælde et eksempel på, hvorledes efterklangen i 1850 falder mat ud sammenlignet med reformationsårhundredets vitale frelseshistoriske poesi.

Med fremlæggelsen af disse undersøgelser sender jeg tidsskriftets læsere de bedste ønsker om en glad jul uden *Glade jul*. Jeg har søgt at dokumentere, at metaforen Himmerigets dør/port er bedre anvendt af snart sagt enhver anden end af Ingemann i *Glade jul*. Himmerigets dør er et stærkt og godt billede, anvendeligt også til en julesalme - alt for godt til at blive brugt alt for flot som glimmer på et juletræ eller sukkerglasur i et krybbespil! Mine juleønsker går i år især til menighederne i Bornholms vestre provsti og Frederikssund provsti og til de mange menigheder ud over det ganske land, der har sognepræster yngre end 39 år. Dem ønsker jeg en jul under Gud Faders velbehag med gedigne julesalmer, der har saft og kraft til magtfuldt at bære både kønne og mindre kønne velbehagsmennesker ind ad den åbne dør til glædens paradis, idet jeg gør ordene i følgende opfordring og bøn (fra DDS 96,3) til mine:

Syng med Guds engleskare
på Jesu fødselsdag
om fred, trods nød og fare,
Gud Faders velbehag,
som vil al sorgen vende
til glæde uden ende,
bær os på børnevis
ind i Paradis.

JENS LYSTER

Førsteparten af Vinterparten

Tilegnet salmebogskommissionen

Ved årsskiftet 1695-96, i disse dage for 300 år siden, gjorde den tilsidesatte salmebogsredaktør Thomas Kingo et sidste forsøg på at udvirke kongens tilladelse til, at hans vragede salmebog Vinterparten, trykt i 1689, med salmer til kirkeårets første halvdel, alligevel kunne blive indført i menighederne. Den i tålmodighed øvede odensebiskop sendte den 22. november 1695 en længere bønskrivelse til gehejmeråd Conrad Reventlow om at tale Vinterpartens sag over for kongen, fordi odensebiskoppen havde sat en stor del af sine egne midler i trykningen af denne bog. "Nu haver den i fem Aar ligget i mit Huus, formedelst dend ey i Kirkerne motte bruges, Mig til allerstørste Skade og Misundere til Latter, ihvorvel Jeg Intet veed, at findes derudi, som i ringeste Maader stridigt kand være mod Religionen"[1]. Den 15. januar i det nye år dristede Kingo sig til at skrive direkte til kongen "i det Haab, at Gud vel eengang aabnede ved Eders Majestæts mægtige Haand Kirkedøren for min Bog... at den udi Kirkerne under Guds Tienisten skal bruges..."[2]. Tre dage efter, den 18. januar, afgik der brev fra Odense bispegård til biskop Henrik Bornemann i København, hvori Kingo omtaler et forlydende om, "at min saalænge ulyksalige Psalmebog skulde (maaskee) komme under Facultatis Theologicæ videre Censur" og udtaler i den sag sit håb om kollegaens bistand. Af brevet fremgår også, at Kingo har afsendt et tidligere brev til Bornemann, men at dette ved et uheld kom for sent til posthuset[3]. Af disse smagsprøver fremgår tilstrækkeligt, at Kingo arbejdede særdeles ivrigt for at redde Vinterparten. Som bekendt lykkedes det ikke. Den 17. marts 1696 pålagde kongen biskop Bornemann og ti andre københavnske teologer at træde sammen i en kommission for at udarbejde en ny salmebog, den salmebog, der udkom i 1699 og som ganske vist kaldes Kingos salmebog, men som dog blev noget helt andet end Kingo havde tænkt sig ved udgivelsen af Vinterparten.

De menneskelige aspekter i hele denne sag har deres egen aktualitet nu, hvor en ny tids salmebogskommission strider troens gode strid for at gøre en ny salmebog færdig. Skulle arbejdet ikke lykkes på den tid, som er afsat hertil, kan det være en trøst for kommissionens medlemmer at læse om berømte fortilfælde for store forsinkelser i slige sager. Det er slet ikke sikkert, at menighederne i Danmark - som vel er dem, til hvis bedste salmebogskommissionen først og fremmest arbejder? - har noget brændende ønske om at få en ny salmebog. Ved årsskiftet 1695-96 véd vi således kun om én person, der længes utålmodigt efter en ny salmebog. Han havde sine grunde dertil. Alle andre gav sig særdeles god tid. Set i

---

[1] Underdanigst Memorial, aftrykt Ny Kirkehistoriske Samlinger I, 1857-59, 664. Optrykt i Thomas Kingos Samlede Skrifter V, Kbh. 1975, 239.

[2] Supplique til kongen om salmebogen, aftrykt i Samlede Skr. V, 241.

[3] Brev til Dr. Bornemann, aftrykt i Saml. Skr. V, 242.

bakspejlet må vi konstatere, at denne for Kingo så smertelige og skuffende proces kom der faktisk en solid og langtlevende salmebog ud af. Så måske skal initiativtagerne til det 3. årtusinds første danske salmebog slet ikke forhaste sig. Det ville jo være trist, hvis man måtte sige om deres salmebog, som det kan siges om Evangelisk-kristelig Psalmebog fra 1798, at den var så meget barn af 1700-tallets rationalistiske tidsånd, at den ikke tålte sekelskiftet.

Når man kan frygte, at det samme vil kunne ske med en dansk salmebog, der påtænkes at skulle se dagens lys inden sekelskiftet, er frygten begrundet i den mangel på hymnologisk besindelse og indsigt, som hidtil er kommet til udtryk i folkekirkens initiativer på salmefronten.

Som et beskedent forsøg på at udpege en salmedigter, der med originalitet præsenterede en ny type kirkesalmer til brug i forbindelse med indførelsen af en ny alterbog (fra 1688), vil jeg i det følgende pege på en række af de advents- og julesalmer, som Thomas Kingo gennem den vragede Vinterpart alligevel berigede de danske menigheder med. Jeg gennemgår simpelthen de af Vinterpartens advents- og julesalmer, der stadig findes i DDS og som stadig lader sig bruge - eller rettere: stadig lod sig bruge, om man dog bare ville lade Kingos egen tekst fra Vinterparten komme til orde i stedet for som nu at give os Kingo i udvandet form.

Til hver eneste søn- og helligdag i det kirkelige vinterhalvår fra 1. søndag i advent og frem til 1. søndag efter påske har Kingo selv skrevet mindst tre salmer. Selv om der allerede fandtes kendte salmer til disse dage, var der for den kvalitets- og selvbevidste Kingo altid plads til tre til, når de vel at mærke stammede fra Kingos pen.

Man får mest glæde af Kingos salmer ved at gøre sig fortrolig med hans tankeverden. Man vil snart opdage, at Kingo bevæger sig ubesværet rundt i et bibelsk tankeunivers, der udgør en harmonisk enhed. Guds ord og tanker hænger naturligvis sammen, ellers var Gud ikke Gud. Og vi skal som Guds børn lære at tænke og eftertænke vor himmelske fars tanker. I vores sammenhæng betyder det, at vi skal lære at følge Kingos tankebaner, når han tager os med ind i kirkeårets forunderlige verden. Det vil vi i det følgende gøre ved at søge at trænge ind i de ni advents- og julesalmer fra Vinter-Parten, som stadig findes i vores salmebog.

Vinter-Partens adventssalmer

Til 1. adventssøndag har vi evangeliesalmen *OP, Zion, at oplukke Din Hierte-Poort og Dør*, nr. 72. Jesu indtog i Jerusalem er dagens prædiketekst. Samme fortælling hører vi også i kirken palmesøndag, hvor imidlertid vægten i fortolkningen lægges på den historiske forbindelse mellem indtoget og den efterfølgende lidelse og død. Tænk bare på 1. strofe af Kingos palmesøndagssalme:

SEe, hvor nu JEsus træder
Hen til dend Morder-stad,
Enddog mand ham bereder
Saa stoort et Blode-bad.

Men i en adventssalme bliver samme fortælling udlagt som glædesbudskabet om Jesu komme til verden. Den fortolkning er nærliggende, når man som Kingo inddrager Davids 24. salme, hvor det i den tids bibeloversættelse hed: "I porte, opløfter eders overdele, ja opløftes, I *verdens døre*, at ærens konge må komme ind". Ad den vej står "Sions port og dør" til Kingos rådighed. Og udtrykket "verdens døre" lægger op til den symbolske forståelse af Jesu indtog. På det åndelige plan er "Sions port og dør" indgangen til menneskehjerterne, derfor Kingos "Hierte-Poort og Dør".

Sion er jødernes hellige bjerg med tempelbyen Jerusalem. Når Sions navn nævnes, bæver troende hjerter, dels af fryd, dels af smerte og længsel ved tanken om det tabte Sion. Tænk blot på Davids 137. salme: "Ved Babels floder, der sad vi og græd, når Sion randt os i hu". Sions navn fremkalder altså både glæde og sorg. For den bibelstærke Kingo melder der sig i den forbindelse et bekvemt bibelsted til at hjælpe tanken videre, nemlig Esajas 30,18-19: "Salige alle, der længes efter Herren! Ja, du folk i Sion, du som bor i Jerusalem, lad ikke gråden overmande dig!... dine øjne skal skue din vejleder."

Med disse bibelske tankeforbindelser er strofe 1 næsten hjemme. Der mangler bare sidste linie. Med tanken på Sions dør melder et andet dør-billede sig, som i Kingos harmoniserende bibelforståelse refererer til den samme dør. Jesus siger i Joh. Åb. 3,20: "Se, jeg står for døren og banker. Om nogen hører min røst og åbner døren, da vil jeg gå ind til ham og holde nadver med ham, og han med mig. Det er dette intime "jeg med ham og han med mig", der er inspiration til i str. 2 at udvikle den inderlige forening mellem Jesus og den længselsfuldt ventende menighed.

Til 2. adventssøndag har Kingo skrevet epistelsalmen *LUk Øyne op! O Christenhed*, nr. 230. Kun 2. og 3. strofe gengiver epistlen. 1. strofe derimod fungerer som blikfang. Linien "Luk øjne op, o kristenhed!" minder jo påfaldende om *Løft op dit hoved, al kristendom!*, en dengang velkendt dommedagssalme til samme adventssøndag. Fra Kingos side er det helt bevidst, at hans nye salme af den syngende skal opleves som noget allerede kendt og fortroligt. Fortrolige er også de bibelske billeder i samme strofe: "At Lyvs og Lampe brende maa, Du med din Brudgom ind kand gaa.." - de spiller på lignelsen om de ti brudejomfruer. Den lignelse hørte ikke på Kingos tid til søndagens læsestykker, men dens indtrængende formaning til årvågenhed svarer til søndagsevangeliets, og derfor denne sammenstilling. Først 200 år efter Kingos salme, ved indførelsen af 2. tekstrække i 1885, blev de ti brudejomfruer - alle ti! - lukket officielt ind i den 2. adventssøndag. Gad vide, om ikke Kingos epistelsalme medvirkede hertil?

Til 3. adventssøndag har vi ikke længere Kingosalmer i brug, men så har vi til gengæld på 4. adventssøndag både en epistelsalme og en evangeliesalme.

Epistlen er Paulus' ord til filipperne: "Glæd jer altid i Herren, jeg siger igen: glæd jer! Lad alle mennesker mærke, at I har et mildt sind! Herren er nær!" Kingos tilsvarende salme hedder *OP, glædes alle, glædes nu!*, nr. 74, hvor alle tre strofer giver Paulus' ord en drejning, så de kommer til at pege hen mod den

forestående julefest. Paulus selv har næppe vidst ret meget om juleforventning og fest for Jesu fødselsdag. Bag Kingos 2. strofe ligger Filipperbrevets kap. 4 vers 6, der på Kingos tid lød sådan: ".. sørger ikke for nogen ting; men i alle ting lader eders begiæringer vorde aabenbare for Gud ved bøn og ydmyg formaning med taksigelse". Ordet "begæring" inspirerer Kingo til at indføre en erotisk metafor: favntaget. Det billedlige udtryk for bøn er at åbne sig og favne og gribe om Jesus. Og lemmerne, hvormed vi favner, er bøn og tak og tro: "At vi kand JEsum favne Med Bøn og hiertens Tak og Troe..". Denne fine metafor er desværre noget udvisket i DDS.

Evangeliet til samme 4. adventssøndag er Johannes Døbers selvvidnesbyrd: jeg er kun en røst, der råber i ørkenen, en, der løber i forvejen, som dog ikke er værdig at løse Jesu sko. *Han* derimod, Jesus, er den *STore Gud og Frelsermand* - sådan begynder DDS nr. 65. Også i str.2 er Jesus den "store Gud", der får Døberens storhed til at blegne. Men hvis Døberen, den største blandt kvindefødte, var ingenting, hvad er så jeg? "Hvad er da jeg Adams Barn"? - "Skygge, støv og Jord og skarn!", lyder svaret.

Men er jeg end det rene skidt, kan jeg dog gøre noget, der ligner Døberens forberedende gerning: med bøn og anger kan jeg rydde op i mit hjertes pulterkammer og gøre det til gæsteværelse for Jesus, når han, Davids rod - det betyder Kong Davids ætling - kommer på julebesøg.

Det er typisk for Kingos salmer, at jeg, der synger dem, bliver draget med ind i historien. Jeg får aldrig lov til at være en neutral og udenforstående tilskuer. I denne salme opdager jeg ved Kingos hjælp, at *jeg* skam også har en Johannes Døber gerning foran mig, nemlig den at forberede mit eget hjerte. Den sidste strofe i denne evangeliesalmer møder vi igen i salmebogens nr. 75, men dér i Grundtvigs gendigtning.

Så er vi kommet til ende med Kingos adventssalmer i DDS. Men hans julesalmer er ikke mindre engagerende.

Vinter-Partens julesalmer

Af julesalmer er der i vor salmebog en så voldsom trængsel, at Kingos julesalmer kommer ganske i klemme. Men klemme eller ej, i glemme bør de nu ikke gå. Dertil rummer de for mange kvaliteter.

Til 1. juledag har vi stadig mulighed for at synge *FRyd dig i Guds Behag*, nr. 92. Det er en epistelsalme over Hebræerbrevets ord om, at efter at Gud fordum har talt til fædrene ved profeterne, har han nu ved dagenes ende talt til os ved sin søn, hvem han har indsat som universalarving...

Det er salmens str. 2-5, der gengiver epistelen. Str. 1 derimod spiller med ordene "FRyd dig i Guds Behag, Paa denne Juledag, Ald Verdens Folk og skare" på de mere kendte tangenter i juledags *evangelium* med englebudskabet om den store glæde til hele folket. Det er et fænomen, vi traf også i adventssalmerne, at Kingo i anslaget gør reklame for sin salme ved et eller andet blikfang, der skal vække genkendelsens glæde. Og hvem glædes ikke ved at mindes englenes forkyndelse af glæden til hele folket og freden i mennesker, der har Guds velbehag?

Blandt disse "velbehags-mennesker" er også *jeg*. Sidste strofe skifter over til

jeg-formen. Det er helt bevidst og kun ét blandt flere eksempler på, at jeg, der synger Kingos salmer, ikke holdes udenfor, men inviteres med ind til Jesusbarnet i krybben og til lovsangen for juleglæden.

Til 2. juledag har Kingo med *SØde JEsu, Jule-Første*, DDS 104, leveret en salme over dagens lektie fra Apostlenes Gerninger, om Stefanus, kirkens første martyr, der ved falske vidner anklages for gudsbespottelse. Stefanus' modige forsvarstale i retten forbitrer jøderne, og at Stefanus midt i det hele i et syn ser Jesus stå ved Guds højre hånd, får bægeret til at flyde over for de fromme jøder. Det er jo den rene gudsbespottelse! De slæber Stefanus ud af byen og stener ham til døde, mens han beder for sine bødler.

Kingo gengiver beretningen om Stefanus i strofe 2-6. Grundtvig har siden pillet ved str. 4 og helt omarbejdet str. 5. Kingo selv udtrykker sig sådan:

Om end Engle-Lyvs og Ære
Skinner aff hans Øye-steen,
Ville de dog Tænder skiære,
Til at knuse ham hans Been!
Hand har Gud i syvn og sind,
Hver aff *dem* er syvnlig blind,
Deres Øre-hull de stopper,
Og Guds Naade-Vey tilpropper.

De paa hannem hart indfalde,
Støde ham aff Staden ud,
Hand paa JEsum fast mon kalde,
Mens de banker ham hans hud,
Og slaer med en blodig steen
Hiernen aff hans Hoved-been,
Saulus midlertiid sig glæder,
Træder paa Guds Martyrs Klæder.

Også for denne salme gælder, at strofe 1 fungerer som blikfang med et ordvalg, der er inspireret andetsteds fra. Stefanus' forsvarstale skaber hos Kingo associationer til en lignende forsvarstale for troen, som en af Stefanus' mordere siden skulle holde, nemlig Paulus' tale i synagogen i Antiokia, Ap. G. 13, hvor det i vers 22-23 siges, at Gud lod en frelser fremstå for Israel af Davids, Isajs søns slægt. Når Kingo i en salme om kristenforfølgelse anråber Jesus som "Jule-Første, Spiire udaff Jesse Rood", ligger der fra Kingos side en blodig ironi bagved. Den, der skulle spire op af Isajs rodskud - Isaj var Kong Davids far, og Isajs rod er derfor Davids slægt - , er fredsfyrsten, den lille dreng, der ifølge Esajas kap. 11 skal få ulven til at gå hos lammet, panteren til at hvile hos kiddet og kalven og ungløven til at græsse sammen.

Er Jesus Julefyrste den lovede fredsfyrste, eller hvad er meningen? Hvad er det for en fred, juleenglene stillede os i udsigt ved Jesu fødsel? Svaret får vi i fortællingen om, hvordan Stefanus "fik fred" til sidst!

Til 2. juledag har Kingo også digtet *ALle Ting er underfulde i vor Frelsers Jule-Fest!*, DDS 101, en god salme, som Brorson siden har udkonkurreret med *Mit hjerte altid vanker*, DDS 100, med de samme billeder og motiver. Temaet er Johannesevangeliets ord om Jesus: "Han kom til sit eget, og hans egne tog ikke imod ham", Joh. 1,11. Det er den samme bitre sandhed, som kommer til udtryk i 2. juledags veråb over jødefolket: "Jerusalem, Jerusalem! du, som ihjelslår profeterne og stener dem, der er sendt til dig!" Med Jesu komme sker det store underfulde indbrud i denne verden: "Himlen ligger nu paa mulde! Gud er bleven Jorden giest!" Men menneskenes reaktion er selvmodsigende og tåbelig. *Før* Jesus kom, græmmedes de af længsel efter messias. Men *da* han kom, blev han behandlet som en fremmed, og skønt han ikke gjorde andet end godt, gengældtes han med ondt, med avind og glavind - det betyder had og spyd.

Han har ikke engang et sted at bo, medens ræve dog har huler og himlens fugle reder, jf. Luk. 9,58. Det bliver hos Kingo til det uforglemmelige billede med "Ræven i sin Lure-hule" - man ser for sig de lysende rovdyrøjne derinde i mørket!

Nu træder jeg, den syngende, ind i fortællingen om den husvilde Jesus. Har ingen andre plads til ham, så melder jeg mig som en behjertet sjæl. Og hvor der er hjerterum, er der også husrum. Jesus hører hjemme i hjerterne, derfor anråbes han som "Hierte JEsu". Hjerte er her tillægsord og betyder "kære", ligesom når Holbergs Jeppe bønfaldende råber "Ach min hierte Nille! slaae mig icke meere..." Hos Kingo bønfaldes den hjerte Jesus om dog at tage sin ejendom, sin træl i besiddelse: "Lad mig din Liv-egen være". Der er en umiskendelig erotisk tone i denne selvhengivelse: "Mig vil jeg Dig gandske give, At Du min igien vil blive... Tag mig da, besid mig heel", str. 8,7-8 og 9,5, jf. DDS 101,4 og 5.

Der er også erotik i næste salme, eller rettere bag ved den. Inspirationen til *MIn Sool, min Lyst, min glæde*, DDS 102, er nemlig hentet fra Højsangens 1. kapitel, hvor den skønne mørklødede Sulamit trygler Kong Salomon: "Drag mig efter dig, kom, lad os løbe. Kongen tog mig ind i sine inderste kamre. Vi vil juble og glæde os i dig, prise din kærlighed..."

Sulamits bøn dukker op to gange i Kingos salme. Dels i disse nu udeladte vers: "Saa drag mig effter Dig! Du skalt ey bruge Svøbe, Jeg villig nok vil løbe, Naar du kun hielper mig." Og igen i sidste strofe "Drag mig kun, JEsu, foort! Det er jo dog en Glæde, Til Livet at indtræde, Igiennem Dødsens Poort".

Sanseligheden får en drejning, tør man vist sige, når brudens bøn til brudgommen "Drag mig efter dig, til mit kammer!" hos Kingo bliver tolket åndeligt som menighedens bøn til Jesus om at blive draget ind gennem dødens port til et saligt liv!

Men hvordan er Kingo dog kommet på et højsangsmotiv til en julesang? Jo, jeg skylder at fortælle, at vi nu er kommet frem til 3. juledag, hvor evangeliet var Joh. 21,19-24, en formaning til efterfølgelse af Kristus. Så bønnen "drag mig efter dig!" i en julesang er altså motiveret af datidens kirkeår.

Nu er Kingo en særdeles originalt skabende digter og kunne nok selv komme på at inddrage et højsangsmotiv til 3. juledag. Men han er dog samtidig så

rodfæstet i den kirkelige tradition, at det er ulejligheden værd at lede efter fortilfælde for hans brug af Højsangen til den dag. Et sådant findes også!

Den gamle, dansk-latinske julesang *In dulci jubilo*, som vi i dag kender fra Grundtvigs heldanske bearbejdelse *En sød og liflig klang*, DDS 95, men som fandtes i den gamle form i både Thomissøns og Kingos salmebøger, har denne bøn til Jesusbarnet: "Trahe me post te, trahe me post te", dvs. "drag mig efter dig, drag mig efter dig!" Det viser sig, at Kingo led for led har overtaget ideer og vendinger fra den gamle sang. "MIn Sool", "min glæde" og "hiertens Ven" om Jesus i str. 1,1-2, længslen i lin.3 og julesangen i lin. 5 findes altsammen som elementer i *In dulci jubilo*: "oc klar som Solen skinner", "siunge wi oc ere fro" etc. "Den vor hierte trøster" bliver i Kingos strofe 4 til "Dog er der lit der lindrer Mig ved min Hierte-Rood". Jesus, der "ligger in præsepio", dvs. i krybben, bliver i Kingos 2. strofe til "Mand siger mig, Du ligger i Krubbe, Høe og straa" osv.

I det ældste bevarede oplag af Vinter-Parten findes også *In dulci jubilo* aftrykt umiddelbart efter *MIn Sool, min Lyst, min glæde*[4], men Kingo må snart være kommet til det resultat, at hans egen nye tekst passende kunne fortrænge sit forlæg og har derfor i et andet oplag udeladt *In dulci jubilo*. Der var ingen grund til, at den suveræne ordmester ligefrem skulle skilte med, at han for en gang skyld havde støttet sig til et litterært forlæg.

Der er da heller ikke tale om et egentlig litterært tyveri fra Kingos side. Snarere kan man sammenligne *In dulci jubilo* med en gammel kirkeklokke, hvis dage er talte, fordi den har fået en skæbnesvanger revne. Skavanken ved den gamle julesang kunne f.eks. være den uforståelige latin. En revnet kirkeklokke bliver ikke bare kasseret eller sat på museum. Nej, man smelter den om og støber af den gamle malm en ny klokke, der kan kalde nye generationer til Vorherre. Og når klokken røres, svinger og vibrerer alt det gamle med, så længe nogen véd om det. *In dulci jubilo* deler således skæbne med Kingos førnævnte julesang *Alle ting er underfulde*, DDS 101, som Brorson smeltede om og gjorde til den helstøbte *Mit hjerte altid vanker*, DDS 100.

Evangeliet til 3. juledag om efterfølgelse af Kristus har også inspireret Kingo til salmen *LOv og Tak og ævig Ære*, hvis oprindelige præg af julesalme er ganske forsvundet ved den nuværende placering som nr. 55 i DDS. Formaningen til efterfølgelse møder vi i denne bøn:

> Søde JEsu, lær du mig
> At jeg vandrer rettelig
> Og i dine Fodspor træder,
> Ja udi din Vey mig glæder.

Desværre er salmen blevet skamferet af skiftende tiders salmebogskommissioner, der ikke har kunnet finde sig til rette med Kingos stærke sprog og lejlighedsvise morsomheder.

---

[4] Kingos samlede skrifter IV 119 og VI 447. Der er ikke i punktkommentaren gjort iagttagelser om ligheder mellem de to salmer.

I strofe 1 synger Kingo selv "LOv og Tak og ævig Ære/ Skee dig, O Guds hierte Søn". Det stærke "Guds hierte Søn" er nu blevet udskiftet med det kirkeligt nedslidte "Guds enbårne søn", som vi har hørt så tit. De næste to linier lyder hos Kingo: "Som en Tiener vilde være/ Kommen udaff Davids kiøn!" Davids køn betyder Davids slægt. Den stolte slægt med anetavlen bugnende af konger og fyrster, med David som den største, har fået et problembarn, der skejer ud og siger, han vil ind i tjenerfaget! Tænk: en tjener af Davids slægt! Stor skandale i familien!

Denne provokerende kontrasteffekt fra både Guds og Kingos side må være gået hen over hovedet på salmebogskommissionen, der ændrede teksten til "som en tjener ville være for det faldne Adams køn!" Det er jo noget helt andet. Bortset fra den ændrede mening må man også spørge, om ikke "Adams køn" er uheldigt ved at indbyde til den nærliggende misforståelse, at Guds søn kun vil være tjener for mandkønnet?

I strofe 2 hedder det nu, at jeg "forsøder al min nød". Kingo selv brugte ordet "forsukrer", dvs. strør sukker på. Sukkeret på alt mit det sure hedder Jesu fødsel, død og smerte! Endnu et originalt billede er hermed opereret ud af salmebogen!

Kingo, som af Grundtvig patetisk blev kaldt "salmisten i det danske kirkekor", har i alt for mange tilfælde fristet den vanskæbne at falde iblandt røvere, hvilket her vil sige dilettantiske frase- og floskelmagere i skiftende salmebogskommissioner, der på skammeligste vis har retoucheret, ja tværet Kingos fornemme poesi ud, så dens stolte ophavsmand nu i DDS fremstår som en tragisk og lidt ynkelig "hr. Fladmast". Man kan befrygte, at nogen med baggrund i DDS vil mene, at man mageligt kan reducere antallet af Kingosalmer i den næste salmebog. Svaret må blive, at den autentiske Kingo har vi endnu til gode. Kingo er go' - det ligger ligefrem i navnet! Men i salmebogen må han gerne blive bedre!

Jeg hører ikke til dem, der råber på nogen ny salmebog lige med det første. Et nyt tillæg derimod kunne jeg nok se et behov for. Men når vi engang - og det ske sent! - skal have en ny salmebog, bør det være blandt salmebogskommissionens største og fornemste opgaver at befri Kingos salmer for en trangbrystet småborgerligheds pinlige "forbedringer", så danske menigheder omsider kan opleve disse ædle digte lige så morgenfriske, som da de sprang ud af odensebiskoppens geniale pande.

JENS LYSTER

Thomissøns salmebog 1569 - 1634. En bibliografi

Den bibliografi over Thomissøns salmebog, som Erik Dal i 1968 ledsagede den nye facsimileudgave af Thomissøns salmebog 1569 med[1], er blevet en nyttig og uundværlig igangsætter for videre salmebogshistoriske studier. Der har allerede inspireret af denne bibliografi været en række nye forskningsbidrag, også i dette tidsskrift[2], foruden Erik Dals egen "Efterskrift til en Thomissøn-efterskrift" i Festskrift Jens Peter Larsen 1972 s.29-34 med nye iagttagelser af supplerende og korrigerende art. Sidstnævnte Efterskrift oplyser især om fund af nye eksemplarer af velkendte udgaver, men også om et par hidtil ukendte udgaver. Dette er også essensen i nedenstående oversigt, som vil supplere med oplysninger om en række Th(=Thomissøn)-salmebøger, som jeg er stødt på i ind- og udland i de senere år og især på en udbytterig studierejse til Norge og Sverige i september 1990. Rejsens financielle grundlag skyldes "Professor ved Københavns Universitet, dr. theol. Jens Nørregaards rejselegat", som jeg med nærværende bidrag kvitterer for, idet jeg samtidig takker det teologiske fakultet i København for tildelingen af det for denne undersøgelse helt uundværlige legat. Jeg takker også bibliotekarerne Nenne Hognestad, Videnskabernes Selskab i Trondhjem (UB Trondhjem), og Edgar Ytteborg, Univ. Bibl. i Oslo (UB Oslo), for en enestående hjælpsomhed.

På relevante steder henviser jeg til Erik Dals Efterskrift i Larsen-festskriftet for på denne måde at give en samlet oversigt over ny viden om Th-traditionen siden Dals bibliografi 1968. Også min egen oversigtsartikel "Hans Thomissøns salmebog - mutatis mutandis. Et bidrag til dansk salmebogshistorie 1569-1608" i "Hvad Fatter gjør...Boghistoriske, litterære og musikalske essays tilegnet Erik Dal", Herning 1982 s.308-333 rummer sådan ny viden om enkelte Th-udgaver og vil derfor blive inddraget i et vist omfang.

Når jeg i nedenstående oversigt begrænser mig til oktav-udgaverne af Th, skyldes det, at jeg tidligere i dette tidsskrift - i 1992 s. 208-213 - har givet en beskrivelse af den duodez-udgave af Th, som Benedicht i 1586 lod udgive. Det er efter min mening den eneste af de tidlige duodez-salmebøger, der har båret Hans

---

1 "Hans Thomissøns salmebog 1569-1676. En almen orientering og en speciel bibliografi", Samfundet Dansk Kirkesang, Kbh. 1968, s. 5-76.

2 Jens Lyster: Supplement til Hans Thomissøn-bibliografier. En nyligt fundet Thomissøn fra 1602, Hymn. Medd. 1973 134f; Tove Villarsen: Supplement til Hans Thomissøn-bibliografier. Cassube 1656 og Haberegger 1665, 1973 136-138; Jens Lyster: Reravs salmebog 1575, 1976 78-89; Niels Knud Andersen: Noter til Hans Thomissøns salmebog, 1983 68-85; Allan Arvastson: Thomissøns Psalmebog 1569 och två samtida svenska psalmböcker, 1983 86f; Jens Lyster: Reravs salmebog 1575. En alternativ halvofficiel billig salmebog for 400 år siden, 1992 152-165; Jens Lyster: Om Niels Jesperssøns forsinkede Graduale og Hans Thomissøns salmebog. Nogle upåagtede Gradualer, 1992 195-207; Jens Lyster: Thomissøn 1586 - en gudelig håndbog. Om konkurrence på salmebogsmarkedet i 1500-tallet, 1992 208-213; Jens Lyster: Gamle danica m.m. på Gotland, 1993 232f.

Thomissøns navn på titelbladet. Alle de øvrige duodezer fra perioden 1575 - 1608 bør fremover kaldes Reravius' salmebøger. Hvorvidt de duodez-salmebøger, som Salomon Sartor og hans arvinger lod udgive i årene 1620 - 1649, skal betegnes som Thomissøns eller Reravius' salmebøger, må jeg overlade til kommende forskning at afgøre.

Principperne for beskrivelsen af de enkelte Th-udgaver har jeg i lighed med Erik Dal hentet fra Lauritz Nielsens Dansk Bibliografi 1551 - 1600, Kbh. 1931-33, der forkortes LNBiblgr. og hvis nummerering af 1500-tals skrifter jeg overtager. Nedenfor følger i kronologisk rækkefølge en kort omtale af de eksemplarer af de enkelte udgaver, som jeg har fået kendskab til.

Den danske Psalmebog, Laurentz Benedicht, Kiøbenhaffn 1569. LNBiblgr.1-426 (udg.A).
Erik Dal noterer i 1968 s. 31, at udg.A nu også findes i UB Uppsala. Jeg kan supplere, at bibliotekets signatur er Danica vet.328, og at eksemplaret er indbundet i lysebrunt hellæder med blindramme på bibliotekets eget bogbinderi i 1964. Der er kun rester af titelbladet med dettes karakteristiske vignet og med schwabacher forneden. Eksemplaret mangler i øvrigt intet førend til sidst, hvor bl. Bbb 2 og 9-10 er indsat som fotostat. Proveniens: john Pape Helsingborg 1941. En ældre ejerindskrift er gjort af A[da]m(?) grubbe Medt Eginn handtt.

Nyt er, at også UB Trondhjem ejer et eksemplar af denne udgave. Det er indbundet i smukt hellæder med guldtryk på ryggen og mangler ark a og bladene b 1 og 8, Aaa 1 og 6ff. Proveniens bl. d 4v: Bierre Kirckis Bog. Der er formodentlig tale om Bjerre Kirke 25 km øst for Vejle. Eller kan det være Sønder Bjerge Kirke 8 km øst for Skælskør?

Endelig kan som en ajourføring til Efterskrift - Larsen s. 30 oplyses, at eksemplaret i højskoleforstander Jef Tanges privateje (foræret ham af en flyttemand efter en pulterkammerrydning på Frederiksberg ca.1948) nu ejes af sønnen, sognepræst Anders Tange, Koldby præstegård.

Den danske Psalmebog, Laurentz Benedicht, Kiøbenhaffn [1571-72]. LNBiblgr.1427 (udg.B).
Af denne udgave har jeg i UB Trondhjem fundet 2 eksemplarer. I Festskr. til Erik Dal 1982 s. 309-312 anfører jeg en række karakteristiske tekstredigeringer for denne udgave og påviser, at Niels Jespersøn lægger denne udgave til grund for sit Graduale 1573. Da Gradualets fortale er dateret 1. juli 1573, må det formodes, at udg.B er trykt senest 1572. Det er derfor ikke uinteressant, at der på bl. 234 i det første Trondhjem-eksemplar med blyant står årstallet 1571. Det er ved salmen "O Menniske vilt du betencke", men årstallet synes ikke at have med salmen at gøre. Måske kan dette "1571" bidrage til at datere udg.B til senest dette år?

Til identificering af udg.B og til historisk genetiske undersøgelser af denne udgaves betydning for den senere tekstudvikling har jeg udarbejdet nedenstående oversigt over særlige læsemåder/ ortografi i B, hvor teksten afviger fra udg.A. I de

tilfælde, hvor læsemåden i B går videre til udg.C, er dette markeret med et =C. Den bladtælling, jeg refererer til med fede tal efterfulgt af punktum eller kolon (for henholdsvis de salmetekster, der begynder på højre- eller venstresider), er den, der findes i udg.A. Markante nye læsemåder er kursiveret, men ellers er alle afvigelser fra udg.A noteret, i alt fald i det omfang, jeg har været opmærksom på dem. Det gælder også, når der sker ændringer fra store til små begyndelsesbogstaver eller omvendt, eller tegnsætningen ændres. Trods den vilkårlighed, der kan synes at herske på disse områder i 1500- og 1600-tallet, har jeg tit konstateret en forbløffende inerti fra udgave til udgave ned til de mindste detaljer i retskrivning og tegnsætning. Derfor er det ikke til at vide, hvilke ændringer i udg.B der skyldes Hans Thomissøn selv, og hvilke sætteren ufrivilligt er ansvarlig for, men det er min bedste overbevisning, at hovedparten af ændringerne skyldes Thomissøn, der først med udg.B fik den fornødne tid til at finpudse sit livsværk. Åndsbårne personligheder, der ikke kan se den videnskabelige nytte af mit detaljerede variantapparat, må gerne overbærende opfatte det som min personlige bodsøvelse og springe det over. Jeg kan imidlertid oplyse, at de landvindinger ved studiet af Thomissøns salmebog, som allerede er gjort synlige i det ovennævnte bidrag til Erik Dals festskrift, bygger på sådanne grundlæggende variantundersøgelser. Det vil kommende bidrag fra min side også gøre. Jeg kan således henvise til mit dokumentationsmateriale i "Om Niels Jespers-søns forsinkede Graduale og Hans Thomissøns salmebog", Hymn. Medd. 1992 s. 195 - 207, især s. 200f. Endvidere hviler bevisførelsen for min kildeanalyse af salmetillægget til Hans Christensen Sthens "En liden Vandrebog" (Hans Christensen Sthens Skrifter I, Kbh. 1994 s. 211 - 216 og 287 - 310) på tilsvarende variantundersøgelser i andre danske salmebøger fra perioden 1575 - 1640. En kommende tilbundsgående kortlægning af forudsætningerne for Reravius-salmebøgerne må også tage udgangspunkt i den Th-udgave, der må skønnes at være Rasmus Hansen Reravius' hovedkilde. Hvis det nogen sinde skal lykkes at sandsynliggøre omfanget af biskop H. P. Resens revision af Th[3] og udpege de udgaver af Th, der har nydt godt eller ondt af en sådan revision, kan det formodentlig også kun ske ved hjælp af en minutiøs variantundersøgelse. En basis for en undersøgelse af Resens indsats på dette felt er med nærværende data-samling givet fremtidens forskere i hænde.

Varianter i udg. B: **Blad 1.** str.1,3 all Verden =C; 7,2 klar.=C; **2.** (alle varr.=C) str.3,1 Verdsens; 6,1 wi/ O; 6,2 Verdsens; 6,4 ijd.; **3.** Kyrie Eleison/; str.3,3 Syndsens; **4.** (alle

---

[3] Biskop Resens revision af Th er kort omtalt i Erik Dals Th-bibliografi s. 66 og i Anders Mallings Dansk Salmehistorie VII, Kbh. 1972, s. 179 spalte 1. Lidt mere udførligt i Bjørn Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen II, udgivet ved Vello Helk, Kbh. 1968 s. 232f. Kornerup sætter spørgsmålstegn ved, om det just er til Th 1634, at Resens revisionsarbejde knytter sig, og formoder snarere, at det kan være Waldkirchs første optryk i Resens embedstid, udg. 1617, der har nydt godt af Resens indsats. I hvert tilfælde synes der ikke at være grund til at indskrænke Resens medvirken alene til udg. 1634, da forskellen mellem denne og den nærmest foregående fra 1628 er minimal, og udg. 1628 allerede til titlen har samme tilføjelse som 1634 "Nu paa ny igien offuerseet, oc met nogle Psalmer formeeret". Såvidt Kornerup, som jeg imødegår under min gennemgang af Th 1634 længere fremme.

varr. =C) str. 1,2 Marie Søn; 1,3 vijt.. offuerskin/; 3,4 vaar.; 5,1 ædle; 5,4 jet.; 8,1 glæddis; **5.** str.1,2 Verdsens =C; 1,3 kaldet =C; 2,5 Verdsens =C; **7.** str.3,6 sidera =C; **9.** str.2,1 *Moder hun oc Daatter værd/;* (øvr.varr.= C) 2,7 besinde.; 5,4 naade.; 5,7 føde:; 5,9 Lemmer; 6,1 loed; 6,2 loed; 7,6 Verdsens; 8,6 gaat/; **11.** str.1,9 Menniske =C; 2,9 Det med; 4,3 Oc beder =C; **12.** En Jomfru fødde it Barn i dag/ =C; **13:** str.5,3 viss =C; 5,4 forhuærffuede.. priss/ =C; **14.** str.1,1 All =C; 2,1 Himmerig =C; 3 Gabrielis ord/ etc.=C; 7,2 Miskunhed; 9,2 Bud/ =C; **16:** (alle varr.= C) str.1,3 vort; 2,4 Verdsens; 2,7 meen; 5,5 forhuærffuit; 5,8 kierlighed.; 7,2 all vor; 7,3 naade; 7,8 Krune; **17:** (alle varr.=C) str.2,7 Verdsens; 4,6 læticiam,; 5,1 *Vel oss*; 6,3 kaldis; 7,6 homini; 7,7 vende; 8,1 gaat; **19:** str.4,2 *Offrede Gud røgelse oc Mirrh/* =C; 8,1 Dermet; **22.** (alle varr.=C) Vær glad; str.1,1 Vær glad; 2,2 Loed; 3,1 Moder skær; 7,1 dødsens; **23.** (alle varr.=C) str.3,4 Syndsens; 5,3 og 7,2 Krybben; 6,1 og 7,1 Hierte; 6,3 beuist; 8,1 Gest/; 8,3 ælende; 9,1 Verdsens skaber; 9,4 wselhed.; 10,1 vijd; 11,1 pude; 12,2 Sandhed; 12,3 Verdsens; 14,4 roed; 15,3 all Engle skar/; **24:** (alle varr.=C) Engle skar/etc.; str.4,1 død?; 5,2 troer/.. bade.; 6,1 I bliffue dog; 6,2 kiere/; **25.** str.4,1 kier =C; 5,4 kiere =C; 5,6 stad =C; 5,7 kiere =C; **27.** Hostis Herodes, etc.=C; str.2,3 dere =C; 2,4 Gud Menniske =C; 3,2 Loed =C; 3,3 hand/ som =C; **27:** (alle varr.=C) str.3,1 Propheter; 3,3 og 4,3 kiere.. Herre; 4,1 ufødder; 4,5 trøst; 6,1 suend/ O Herre/; 7,3 dig/; 8,5 tale/; **29.** str.2,2 Verdsens =C; 6,1 tancke =C; 6,3 krencke =C; **30:** str.3,4 talde:=C; 5,6 alle =C; **31:** str.2,4 underlighed.=C; 2,6 Folck; 2,8 er/ O euig =C; 3,4 glædskabs =C; 3,6 Brud =C; 4,5 Folck =C; 5,7 kierligheds gylden =C; 6,8 Folck =C; 7,4 deylig =C; 7,5 Christe/; **34.** str.2,6 loed; **35.** (alle varr.=C) *D.Jacobus Matthias Strobius.*; str.1,10 Bud/; 2,6 Roed; 2,8 syndsens..Verdsens; 3,1 Land; 3,8 er/; 3,10 bod/; 4,3 Menniskens; 4,9 Siel; 4,10 bødst/; 5,4 saa/; 5,9 Siele; 5,10 Suig/..rig/; 6,1 wsnild; 6,8 Siel; **37.** (alle varr.=C)str.2,5 raabte; 3,2 Synderis; 4,1 Roed; 4,11 forloed; 7,1 Christ/; **39.** (alle varr.= C) str.1,2 synder; 2,4 Quinde oc Mand; 3,8 Jesu/; 4,4 giøre.. kiert.; 6,6 fuld vel/; 7,4 Land oc Vand/; 8,2 Verdsens; 9,7 Stene/; **41.** (alle varr.= C) str.2,1 Verdsens; 3,1 naade; 3,3 syndsens vaade; 3,4 liste; 6,4 dødsens; **42:** (alle varr.=C) str.1,3 Verdsens; 2,5 Brød; 3,6 loed; 5,1 naffn; **43:** str.3,5 ere =C; 5,6 kaldis =C; **44:** str.7 O Jesn(!) lær oss nu at kiende; umiddelbart inden 1.prose er i B og C udeladt 1.O gode Jesu. 2.O milde Jesu 3.O søde Jesu.; 1.prose Adams kiøn =C; 2.prose optend Naadsens =C; **48.** str.12,4 Syndere?; (øvr.varr.= C) Overskrift: Bered ved M. Jørgen Jenssøn.; str.2,1 skabte; 3,1 skel; 3,5 Mandemord; 5,3 Kiødelige; 6,1 Sodoma; 6,6 og 9,1 og 10,1 loed; 8,4 verre.; 10,2 Budorde/; 13,1 Testamente; 13,4 fromme.; **52.** (alle varr.= C) str.1,1 *GUd Fader oc Søn*; 1,5 kierlighed; 3,4 binde; 4,6 syndsens; 5,1 euighed; 5,6 suig; 6,3 *min bøn*; 6,5 Syndsens; 9,2 lide?; 10,6 Verdsens; 11,1 min; 11,2 ælende/; 11,6 vel; 13,4 Budord; 14,6 Dødsens; 14,7 fordærffue?; **54.** str.7,5 driffuer =C; **55:** *D.Jacobus Matthias Strobius.*=C; str.2,7 kier/; 3,4 Lemmer =C; 4,3 Roed =C; 4,7 styrck/ =C; 5,9 Min røst/.. raaber =C; **57.**(alle varr.=C) str.2,2 *Løse mig aff sorg oc nød*; 2,3 oc Sielens; 5,6 Quinde:; 7,3 vende.; 9,2 vaare; 10,2 Sielen; 12,5 Verdsens; **59.** overskrift: loedst =C; str.1,2 loedst =C; 1,14 dig/ =C; **61:** (alle varr.= C) str.2,2 Prophet; 3,4 ynckelig; 3,7 Jesus det; 5,1 skencke; 6,1 toede; 6,6 kiende/; 7,6 krunit/; 8,1 ophengdis; 9,1 bøyde; 10,1 Discipler; **64.** str.12,5 Da raate; 24,7 gode/; (øvr.varr.= C) str.2,4 Jomfru; 3,2 hellig; 4,3 ting; 5,1 Søn; 5,2 Dødsens; 7,6 nat.; 11,6 raab.; 13,7 Som mange (diss værre); 14,5 blod.; 14,6 raabte.. frijt; 15,4 saare.; 16,5 raabte; 19,4 jorde/; 23,3 til skenckendis; 24,6 villie/; 25,3 hielpere; 26,5 tro/; 28,6 skabt; 29,3 euige; **68:** (alle varr.= C) str.2,9 Loed.. HERren; 3,8 Død; 4,10 tre gang; 5,1 *I soffue (sagde hand) oc lider møde/*; 5,9 stenger/; 7,9 HERren.; 7,11 falsk; 8,8 frijt; 9,2 (Sagde hand) Mercker huad; 9,4 øyen frijt/; 12,10 og 14,1 og 14,12 og 18,11 og 19,9 raabte; 15,7 Och sagde/; 16,1 Galliebierge; 18,3 dislige.; 19,7 O Fader/.. dine; 20,3 Knecte; 20,5 Søn/; 20,8 icke det meen; 22,4 Retfærdig giøre/; 22,8 kier; **74.** str.11,3

raabte.. kundem est/; (øvr.varr. = C) 1,4 frijd; 2,1 Der Jesus oed; 3,1 og 22,3 toede; 3,3 Hoben met/; 4,2 kalde/; 4,3 iblant?; 9,4 værre; 14,1 giøre/; 17,2 øyen; 18,4 maat du; 20,3 og 23,3 og 31,1 raabte; 23,3 sted; 24,4 veedt?; 25,3 felde; 28,3 Fader/ hør; 31,2 Jesu/ vær; 32,3 nød.; 33,1 O Quinde/; 33,2 kand du; 33,4 kaldis; 39,1 raabe; 39,3 glemt?; 40,1 røst; 44,1 Hoffuit; 44,4 vijd.; **78:** (alle varr.= C) str.2,4 Fader/; 3,2 Quinde/; 3,4 din/; 5,1 og 8,1 raabte; **80.** str.2,1 Sancte =C; 2,3 alenist =C; 3,1 Menniske =C; **81.** D. Nicolaus Hemmingius. *Til Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig Frue Birritthe Gøye til Herluffsholm.* =C; str.7,1 roed/ =C; **85.** Christi Ostandelsis; **91:** str.3,5 Ræt =C; 7,2 och; **98:** under overskriften er indføjet årstallet: M.D.LXIX.; str.8,1 Jesu/; **101.** str.2,5 indlede; **106:** str.7,2 forhuærffde; 7,3 trøster; **107:** str.3,5 *Lad oss vd aff din naade faa.*; **108:** under overskriften: *D. Jacobus Matthias Strobius.*; **109:** str.1,1 Himmerig/; **111:** rubrikoverskrift: Om de Ti Guds Bud.; str.1,4 Ti; 8,1 stiele; 12,1 Aand; **113.** str.7,3 Legemet; 8,2 Aagre =C; 8,4 Men; 10,4 jæt =C; 12,2 meglere; **114.** str.1,3 Ti; 4,1 Der nest; **115.** De Ti Guds bud/; str.1,3 Ti; 2,4 Lowen; 3,3 noget; 3,5 Low; 4,6 Nestis; **117.** str.2,7 Kaarssit/; **119.** str.2,4 flittelig; 7,6 oss/; 8,4 Oc trøst oss; 9,3 tuile; **120:** str.2,1 Gud/; **123.** str.2,9 døber.; 7,1 øyen; **128.** str.5,2 arbeyd.; 10,2 søster; **129.** str.3,4 *kommer oss icke til wro.*; **130.** str.1,5 oed/; 2,3 mishaabs; 2,5 Brødet; 3,5 Tackit/; 3,12 at i; **132.** str.1,2 Met; 2,7 gaat; 2,8 Lærefedris; **134.** str.2,1 hungerr; 2,3 bleff haud(!) oss; 3,4 vor knæ.; 3,8 skilies ved allskens; 5,2 anslag/; 5,4 dag?; 6,5 Hunde; **135:** str.2,3 Herre/; 2,5 mer paa; 3,7 dig/.. suig/; 4,1 saadant; 6,7 aff/; 8,7 *Thi beder ieg dig/ lad icke mig* (= 1533, 1536 og Tausen 1553); **137.** str.2,1 kient/; 2,3 Lou/.. Decret/; 2,4 handtering; **138.** str.5,4 raabte =C; 6,4 flijt =C; 6,7 nemme; 7,6 raabte =C; **140.** str.12,4 raabte =C; **142.** str.3,1 gudfryctig; 3,6 Vrede; 5,8 styrer; 9,6 Bedrøffuit; 11,3 klarlig/; 15,5 flijd =C; 17,1 Christ/; 17,3 ont løn; 18,3 udspred; **145.** str.2,1 raabe =C; 2,5 Fader/; 4,6 sanding =C; **146.** str.9,6 Vær; **148:** Her Aruid Pedersøn; str.11,3 bittre; **151.**str.3,5 Speil/; 11,4 siger: Afstand og stort begyndelsesbogstav mellem str.14 og 15.; **154.** str.5,5 tratz; 6,2 salighed; **155:** Her Aruid Pedersøn.; str.3,1 sager; 5,1 raaber =C; 7,1 Landen ; 11,5 Død?; 12,3 tære ringe; 15,5 forbund?; 18,4 naade ; 24,1 ræder ; 26,5 snart/; 27,5 Amen/ Amen.; **158:** *D. Jacobus Matthias Strobius.*; str.2,1 Fader/; 3,1 broder/; 3,2 Hiord:; 3,3 goder/; 3,4 mord.; **160.** I Verd en erstor Modgang.. *D. Jacobus Matthias Strobius.*; str.1,3 heller; 1,7 *Hoffmod er der stor Aarsag til*; 1,10 Gierighed; 2,2 begyndelss; 2,3 lære.; 2,4 gest/; 2,5 allsombest/; 2,6 være:; 2,8 *Da leer oc skricker din fule Gast/*; 3,1 wskel/; 3,3 bedriffue.; 3,4 *Der til had oc affuind stor offuer;* 3,5 *Som føder;* 3,6 Kain; 3,12 krunen; 4,1 altid/; 4,10 sund/; 4,11 *Vær god aff hiertens grund/;* **161.** *D. Jacobus Matthias Strobius.*; str.1,6 vare?; 2,4 miste.; 2,7 *Endog hun siunis oss vel frommer/;* 5,7 Mand/; 5,8 spot/; **162:** str.6,1 ned/; 6,2 ved?; 7,6 *At synde vilt du ey spare.*; 8,2 taar.; 9,1 kant/; 10,3 beste/; **164.** str.3,5 *Skal met hannem salig bliffue.*; 11,1 Raaber =C; 15,1 marck/; 17,3 Skiold/ Hielm; **166:** str.4,9 Beuiste/; 5,5 Til mig/ Herre Herre/; 5,6 thron.; 6,1 raaber =C; 10,3 kier.; **170:** str. 4,2 stoldbrødre; 7,2 heller; 12,2 kand/; **172:** str.3,7 Tratz; 5,5 blod; 10,2 øyen; 10,4 forplicter.; 10,5 mig/; 13,1 *Gud Fader oc Søn*; **174:** str.2,1 Gud/; 2,5 miskund:; 2,7 behoff?; 3,4 teede.; 6,2 kiende:; 6,6 alle.; **178.** str.1,7 taale?; 2,3 mist ; 3,4 naade.; **181.** Under overskriften forfatterinitialerne *B.S.*; str.4,1 *At ieg ey meer bortkaster/*; 4,7 *At ingen meer kand driffue*; 4,8 *Mig fra din mact oc vold.;* 5,1 Christ/; **182.** str.7,4 hoffmodighed; **183:** str.2,7 løst.; **184:** str.2,3 Rætte; 3,4 billede; 6,4 fornecte.; 7,4 forbarme.; **186.** str.2,3 saa.; 3,1 *vrede saa*; 5,5 *vor act*; **188.** str.1,23 sin nød.; **190:** str.1,6 Foruden; 3,7 Derfor; **191.** str.5,7 Gest; **193.** str.4,4 bærer.; 7,3 hende/; 9,1 dig/; **195.** str.2,2 Vindru.; 4,1 *Velsigne dig Gud aff Zion/;* **195:** *Her Hans Spandmager;* **197.** str.3,4 Børn.. ære/; 5,3 prisis; 6,3 visselig ; **198.** str.16,3 bød ingen; **203:** str.4,4 begaffuit.; 5,6 Steder; **206.** *Her Hans Spandmager.*; **207:** str.7,1 BRENdemercke; 7,6 frels oss; 8,6 Herre/ wi; **210.** *Her Magnus Bancke.*; str.2,2 Herre.; 5,7 *Som mod dig haffue brusit.*=C; **211:** str.6,2 gaffue.=C;

212: str.2,2 paafinder.; 3,5 Ret; **214.** str.3,7 Louen.=C; 5,2 voctet =C; 6,5 Ord ; **215.** str.4,4 bliffue.; 6,5 vor Bryst; **216.** str.2,3 *det hellige Bierg* =C; 2,5 Alter =C; **217:** lin.5 beskermelse/ loed =C; lin.9 vaar *krunet Anno 1530. den 24. Februarij*/ =C; str.2,1 verd/ =C; 2,2 offueruunden: =C; 2,3 Herre/ =C; 2,4 bugne. =C; 4,2 vtack; **218:** str.1,6 daglige =C; 5,1 See/ =C; **219:** fromme fattige =C; saadane Wgudelige =C; Wgudelig sequentz =C; **223.** Guds Børn =C; str.8,1 lille/ som =C; 9,2 Synd =C; 10,2 Ey heller =C; 10,6 Røg/ suinde =C; 11,1 grund/ =C; 11,2 tencker: =C; 11,3 rund/ =C; 12,4 vaade/ =C; 12,6 Kaarssens =C; 13,7 sin Børn; 17,4 hans hænde; 19,8 Ingenstæd; **227.** str.2,8 Synd =C; 3,8 flijt; 3,12 *dine Low*; **228.** str.3,1 stadig; 3,3 Kaarss; 4,5 altig (trykfejl for altid; **229.** lin.26 bedendis at siunge; lin.33 oc henge hart ved (A har trykfejl: veg); str.3,2 land?; 5,1 i hu; 6,5 den som; **230:** str.2,1 Aag =C; 6,2 Gudelig =C; 10,1 timeglasset; 11,5 pral; 19,3 belffue (trykfejl for bleffue); 22,5 Engle skare =C; **237.** str.6,6 skrømterj =C; 6,8 Munckerj =C; 9,7 raabe =C; 12,2 bade; **239:** om de Christnes forfølgelse/ *dictet Aar etc.*1547. *aff den Aarsag som da i Tydskland for haanden vaar.* Siungis..; plat fordærffd.=C; str.2,3 Affguderj =C; 4,7 jage =C; 5,5 gendøberj/ =C; 5,7 er vor vilkaar; 8,4 Satan; 10,3 løgen; 11,5 hycklerj =C; **244.** str.2,5 raabe =C; 8,3 *Synden*; 10,1 *Om huer mand*; 10,6 Døden; 10,8 Som mange (dis værre) nu giøre; 11,6 daglige; **250:** som vijslige regerer; **251.** str.1,5 foriet; 2,1 Spar oss/ O Gud/; 2,5 O Herre/ vær; 3,1 Satan; 4,4 dyr tids; 8,3 Driff bort =C; 9,3 Tirannj; 11,3 undersaatte; 14,1 Herre/ giff; 16,1 Herre/ giff; **253.** str.2,1 mact/ O Iesu; 3,1 Trøster mand; **256.** str.5,1 HERRE; **260:** M.Thomas Knudsøn Hygom. str.4,1 Bøn; 6,1 Ketter; **262:** str.2,2 Guds tienist; 3,1 Blod; **264.** str.2,5 Kyllinge; 3,5 Pestilentz/ =C; 3,6 Mørckit.. fremsniger/ =C; 5,6 Tilfluct/ =C; 5,7 raabe =C; 6,3 Befal oc saa =C; **266.** str.2,1 Dal/ =C; 2,2 tal: =C; 3,1 dig/ =C; 5,2 Børn =C; **267.** str.2,3 paakalde/.. Gud/ =C; 5,1 wi/.. sød/ =C; 6,1 Synd =C; 7,3 Lydactige =C; **267:** *Den CXX.Psalme* =C; str.1,5 Herre/ =C; 5,5 oc saa/ =C; **268:** (alle varr.= C) str.2,1 meer/; 2,5 stadigt; 3,9 for vden; 5,8 siger/; **269:** str.1,1 skaber min/ =C; 1,8 raaber =C; 3,10 Arme Synder i hu/ =C; 7,4 Scrifft =C; **272:** str.5,8 Gud/; 6,8 Gud/; 7,5 tror/; **274.** str.2,3 Derfor; **276:** str.1,1 TIL GVD; 2,1 *lad din*; 4,3 Satans argelist; **278:** str.1,1 MIT HAAB; **279:** Gud Fader oc Søn oc; *D.W.L.*; str.4,2 vegne/; 11,5 Synder; **281:** str.1,4 Syndet; 6,11 forjagis; 7,7 jammer; **283:** Her Matz Karlsøn. M.D.lxiij.; str.1,6 Døden; **284:** str.4,12 nu och saa; 5,1 *Gud Fader oc Søn oc*; **286.** str.3,7 *du est vor Skiold;* **289:** str.3,1 jet =C; **292.** str.1,6 Christi Blod; **294:** (alle varr.=C) M. Tyge Asmundsøn; 5,2 jet; 5,7 Troen; 6,2 Satan; 6,8 Satans; **296.** str.3,4 undgangen.; **298:** str.9,10 Kircke =C; **301.** *Fordansket aff Her Hans Spandmager*; str.3,5 vijss; **302.** str.1,2 besøgt =C; **304:** lin.19 Och saa tro wi; **308:** str.1,1 Benedid be=nedid be=nedid; **309:** str.4,5 nu/.. Gud/; 4,7 jo =C; **310:** *Her Magnus Banck.*; str.2,2 Synden =C; 2,4 Saaren; 5,2 hunger; **311:** str.1,3 vijss; 3,4 Til hans Salighed omuende.; 3,7 Til Sandhed kunde fuldende.; **313.** str.10,3 Trøstermand; **314.** str.5,3 handtering; 6,7 Gud Fader; **316:** str.6,1 fløier; **318.** str.7,5 oc leffnit =C; **320:** str.3,3 næste =C; 9,6 Himmerig/; **324.** str.3,3 Mennisken; **330:** str.2,1 arme; **333:** str.1,3 fra; **337:** str.3,7 Och saa =C; **339:** str.6,2 æde/ =C; 8,2 Naadsens =C; 10,2 Helffuedis =C; **340:** str.5,5 jammer =C; **343.** Anders *Søffrenssøn* Vedel. =C; str.4,7 Onde =C; 6,4 Menniske =C; **344.** str.2,1 jordis =C; 5,2 ned.=C; **349:** Adam skaffte.=C; str.1,1 skaffte/ =C; **350:** str.5,7 Vrede =C; 9,4 Gederne/ Gaar =C; **355:** str.9,7 Marcken =C; 9,8 menig Mand.; **362.** str.3,2 Hycklerj =C; 8,1 kommet =C; **364.** (alle varr.=C) str.3,4 Mand; 4,1 Breff; 4,4 Opstandelsen; 5,2 Døde; 6,1 Troens lærdom; 9,2 Døde; 11,1 deylige; **366.** str.4,2 Mnniskens; 4,5 vil =C; 8,1 Gode =C; 9,2 Guld =C; 19,4 Retuissheden; 21,2 Himmerigis =C; **368:** (alle varr.=C) str.2,1 Tyrannj; 2,2 Wretuisshed; 3,4 *bedriffue*; 9,5 Hellig/ hellig/ til euig tid; 13,2 Verden;

Eksemplar 1 i UB Trondhjem. Sign. An.8.1032. Ikke indbundet fragment, p.t. holdt sammen af en gul konvolut. Mangler a^8-c^8 d^4 A^8-E^8, F 2, H 8, J 1, K 5-8, L 1-4 og 6-8, M 1-4 og 6-8, N 1, O 2-3, P 4-6, R 1, Ff 6-7, Hh 7-8, Ii 1-2, Kk 1 og 4, Nn 2, Qq 1-2, Rr 1 og 3, Ss 5ff (sidste bevarede blad er Ss 4 = bl.324).

Eksemplar 2 i UB Trondhjem. Sign. An.8.1033. Indbundet i lyst læder uden træperm. Alle blade mangler indtil bl. H 2 (=bl.58). Derefter intakt på nær bl. Y 1(=170), Aa 1 og 8, Bb 1 og 8, Dd 8, Qq 1ff (sidste bevarede blad er Pp 8 = bl. 304). Proveniens bl.81r ved træsnittet af korset: Janus Magni Sinnerberg.

I UB Uppsala findes et eksemplar af Th.1634 - se herom længere fremme - , der meget vildledende er udstyret med titelblad fra udg.B. På titelbladet proveniens: C.J.(eller G.) Jessin.

[Den danske Psalmebog], Laurentz Benedicht, Kiøbenhaffn [1575]. LNBiblgr.1428 (udg.C).

Om udg.C, der af Laur. Nielsen ud fra typematerialet er tidsfæstet til 1574-78, har jeg i Festskr. til Erik Dal s. 312-13 korrigerende (jf. Dal biblgr.s.39 og 70) argumenteret for, at C må være den Th-udgave, som Tycho de Hofman (1714-54) omtaler som trykt i 1575. Jeg er siden blevet klar over, at oplysningen om årstallet ikke stammer fra Hofman selv. Den findes ikke i hans Portraits historiques des hommes illustres de Dannemark...cinquieme partie, Imprimés en 1746 s. 5, hvor det om fire salmer af Eric Krabbe hedder:"On les trouve dans un vieux Recueil de Cantiques publié par Hans Thomesen". Det er først i den danske oversættelse Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd...Oversatte, forøgede og forbedrede, Anden Deel, Kiøbenhavn 1778 s.207, at det oplyses, at "Alle fire findes i Mag. Hans Thomesens Psalmebog. Kiøbenhavn 1575."
Denne supplerende oplysning stammer utvivlsomt fra daværende "Studiosus Bertel Christian Sandvig" (1752-86), der "ofte, heldst i Anmerkninger [har] forøget Hofmans Arbeyde" (forordet i Hist.Efterretn.1.Deel s.VII). Spørgsmålet er så, hvorfra Sandvig (biograferet af C.F.Bricka i DBL bd.XIV, Kbh.1900) har denne viden? Har han kendt og benyttet et eksemplar med bevaret kolofon, hvor trykkeåret har figureret? Det er i den forbindelse måske ikke uinteressant, at Sandvig en tid var sysselsat med at katalogisere P.F. Suhms bogsamling. De to ukendte eksemplarer af udg.C, som nedenfor skal omtales, mangler desværre kolofonen, så noget bevis for det postulerede trykkeår 1575 kan jeg ikke levere i denne omgang.

Til identificering af udg.C og til historisk genetiske undersøgelser af udg.C's mulige betydning for den senere tekstudvikling kan benyttes nedenstående oversigt over særlige læsemåder/ortografi i C, som ikke findes i hverken udg.A eller B. (Til de læsemåder i C, som allerede findes i B, se under udg.B). Sidetællingen er udg.A's:

Blad 14. str.6,3 Naaden faa; 8,2 Gud udsend; **16:** str.7,6 Føer; **19:** str.10,1 Loff priss oc ære i euighed/ euighed; **22.** str.2,4 i Mandom; **23.** str.10,3 icke værd; **24:** Overskrift: Siungis met de Noder; **29.** I overskrift og i str.1,1 enbaarne Søn.; **31:** str.5,5 Daatters; **37.** str.3,8 værdige; **41:** str.3,7 vden tuiste; **42:** str.3,5 Jesus *vdaff* sit hierte blod; **48.** str.2,7 og 4,7 Det tro wi allesammen; 5,5 Vandflod; 12,4 End at de vaare Synder?; **52.** str.5,5 Sit Faderlige hierte; **54.** str.1,9 Kyrie eleison; **55:** str.2,7 Aff Troen skær; **64.**

str.5,6 Jødiske; 12,5 raabte; 22,5 Nu sider; 24,7 Næste; **68:** str.2,5 *Pinis Kaarsfestis slaes ihiel*; 3,2 forrædderj; 4,12 *Dog* soffue de Alle stille; 13,3 hand i dragen; 15,9 Och saa; 15,10 at i; 20,7 De sønderbrød da; **74.** str.11,3 raabte; 40,4 Før Liffuit; **78:** str.9,4 rystedis ved.; **81.**str.1,3 sætte; 4,2 Som følger; **113.** str.4,2 Aandeligt; **117.** str.2,9 i Riget foer; 3,8 jdræt; **121:** str.2,4 Christelig; **128.** str.3,3 wuærdig; **129.** str.2,6 ey offuer oss klager; **130.** str.6,1 Derfor; **138.** str.3,2 Sathan; **140.** str.1,5 Och saa sin daarskab følge vil/; 13,3 Oc følge; **146.** str.4,4 Næste; 11,4 Bester; **155:** str.27,1 Det begærer; **174:** str.4,8 saa frydis de been...før.; **176.** str.3,3 *Oc* Herre mig; 6,2 Løfftis røst; **183:** str.2,2 Der aff er sorrigen mine; 3,6 Næste; **184:** str.8,5 Trøstermand; **188.** str.3,10 bespottet; **203:** str.3,2 Oc sidde; **244.** str.6,7 Gudelig Bøn; **251.** str.6,2 Herre kier; 9,3 Tyrannj.; 10,1 Beskerme och; 11,3 beskick och saa; **256.** str.6,2 Bør at ære oc prise; **267:** str.4,7 Ketterj; **269:** str.7,8 du betalede vore Synder alle; **276:** Konnings i Danmarck/Norge etc.; **277:** Konnings i Danmarck /Norge etc.; **279:** str.13,1 Jesu Christ (udg.A og B: O Jesu Christ); **298:** str.11,5 Om ieg er traadit; **310:** Overskrift:..O Gud vor Fader kier.; str.4,3 Syndsens; **324:** str.5,3 nu och saa; **332.** str.3,2 Synder; **334.** str.4,2 Er nu kommen; 7,2 til sit sted; **335.** str.6,3 Legemit; 8,4 mig.; 12,2 flittighed; **336:** Aff Augustinj spraag.; str.2,6 saar saa rød/; **344.** str.1,1 Blee; 8,2 Blee; 16,1 Derfor saa see; 16,2 i Troen; **349:** str.5,1 met stor mact Herre Christ; **350:** ..i Christne alle/; str.1,1 Christne; 1,2 aaager op; 2,6 Hoffmodig oc Rig:; 7,6 hungrig; 8,1 snare; 8,2 naar saae wi; 8,7 Mindste; **359.** str.4,1 stormer oc bruser; 4,5 Som i maa; 5,1 Krig; 5,4 Blodstørtning; 6,2 det ocsaa gnar(!); **360:** str.2,5 screffuet; 3,1 forkølnet; 4,2 Systre; 4,3 Byrd; 4,4 Menige mand; 8,3 vnge; **364.** str.2,4 meere.; 3,1 At wi dø bort; 5,4 euige; 9,3 næst; 10,4 Skulde; 17,1 bortdø; **366.** str.3,1 screffuet; 4,1 Mangfoldige; 9,2 Sølff oc Guld; 17,5 mindste; 20,2 spot oc haad; - Niels Hemmingsens vise fra 1570, Adams store ulydighed, som første gang findes trykt i udg.B, findes også i udg.C, men med disse to fra udg.B afvigende læsemåder: str.6,5 Som (B:Saa) giffuer nu act; str.7,2 Oc Verdsens (B:Vredsens) grumhed bære?

Om forholdet mellem udg.B oc C henvises til den nævnte redegørelse i Festskr. til Erik Dal s.312-13, hvor det slås fast, at udg. C kun har udg.B som sit forlæg fra bogens begyndelse og frem til og med ark M og derefter især ved ark Vv-Bbb, medens udg.A er trykforlæg for arkene N-Dd, Ff-Kk, Mm-Nn, Pp-Tt. Dette kildeforhold fik følger også i de senere udgaver af Th, hvilket jeg har antydet under min gennemgang af Th-1617 og Th-1634, som ved stor velvilje fra ejernes side har været til min rådighed for denne undersøgelse.

De to nyfundne eksemplarer af udg.C findes begge i UB Trondhjem.

Eksemplar 1 (sign. An.8. 1034) er ikke indbundet. Bogen er nogenlunde intakt fra bl. D 6 og frem til bl. Xx 8, dog med mange teksttab undervejs på defekte blade.

Eksemplar 2 (sign. An.8. 1035) er indbundet i skind på træ, men ryggen er helt borte. Der er skåret et stykke af bindet. Alle blade mangler indtil bl. b 3. Derefter intakt. Sidste bevarede bl. Bbb 1. Proveniens: Tellefsen. Bag i bogen på bindets inderside: Rigitze Jensdatter. Sebete(?)Petters Dater.

Desuden nævner Erik Dal i Efterskrift - Larsen s. 30 endnu et defekt eksemplar af udg.C og et rettet korrekturark af udg.C, ark A (bl.1-8). Begge dele findes i Kgl.Bibl.

Den ny Danske Psalmebog, Laurentz Benedicht, Kiøbenhaffn 1592. LNBiblgr. 1431.

Titel: Den ny Danske|*rødt:* Psalmebog/| met mange Christelige| Psalmer: Ordentlig til=| *sort:* sammenset/ formeret| oc forbedret| Aff| *rødt:* Hans Thomissøn.| Oc nu paa Ny prentet igen/ alle Gud=|*sort:* fryctige Christne til nytte/ gaffn oc gode| Vdi| *rødt:* Kiøbenhaffn/ aff Laurentz| *sort:* Benedicht.| *rødt:* 1592.| *sort:* Paa sin egen Bekostning/ oc findis| hoss hannem til kiøbs.| Cum gratia & Privilegio Serenissi-|mæ Regiæ Maiestatis.|

Erik Dals Th-biblgr.s.32f kender et ekspl. Hjelmstj.1280 i Kgl.Bibl. og et herfra varierende ekspl. i UB Oslo (sign. D 109).

I Helge Væringaasens boksamling på Glomsdalsmuseet i Elverum findes et af mig endnu ubeset eksemplar (sign.: T 36d) i gammel indbinding med spænder. Det er uden titelblad og mangler formodentlig også bl. a ij og Aaa 8ff. Med alle forbehold må jeg ud fra korrespondance og telefonsamtaler med Glomsdalsmuseet formode, at eksemplaret tilhører 1592-udgaven.

Der mangler endnu en undersøgelse af, hvordan denne udgave forholder sig til de tidlige udgaver A, B og C.

Thomissøn-oktav uden noder.[1599-1619, Hans Stockelmann d.y., enten i Kbh eller i Helsingør].

Erik Dal beskriver i sin Efterskrift 1968 s.33f og 69 det dengang unikke eksemplar i UB København. Det er defekt og mangler titelblad og kolofon og dermed oplysninger om trykkested og -år.

Det eksemplar, der i september 1990 er fremdraget i UB Trondhjem, er også defekt, men langtfra i samme omfang som eksemplaret i København. Der mangler kun bl. a 1-2 og 7 og Ss 1-4. Det første bevarede blad (a 3) begynder med kalender for Ianuarius. På det sidste bevarede blad Rr 8v findes det alfabetiske register, hvoraf den sidste linie på siden henviser til "It gaat beraad vel betenckt Mod" bl.107:. Der findes vignetter bl.74, 85 og 184 og et træsnit (vase med ansigt) bl.178. Eksemplaret er indbundet i gult marmoreret papbind med skindryg. Proveniens: Tellefsen.

Den ny Danske Psalmebog, Henrich Waldkirch, Kbh.1611. Eneste udgave i lille format med noder. Eneste udgave uden kalendarium. Eneste udgave med sidetal.

Sign. A^6-Z^6 Aa^6-Zz^6 Aaa^6-Mmm^6. Sidetal [30] 1-653 [13].

Titel: Den ny Danske|*rød:* Psalmebog/ met| mange Christelige Psal=|*sort:*mer: Ordentlig tilsammen=|set/ formeret oc for=|bedret/| Aff|*rød:* Hans Thomissøn.| Oc nu paa ny Prentet igen/|*sort:* alle Gudfryctige Christ=|ne til Nytte Gaffn oc| Gode.|*rød:* Met Kong: Majest:|*sort:* Beuilling.|[røskener]|*rød:* Kiøbenhaffn/|*sort:* Hoss Henrich Waldkirch/| 1611.| Titelbl.med dobbeltramme af røskener. På titelbladets versoside, der er indrammet af røskener og med samme røskener i frise foroven, er disse to skriftsteder, som ellers ikke forekommer i Th-traditionen: PSAL.CXXXV.| Loffuer HERREN, thi hand| er venlig: Siunger hans

Naffn Loff/| thi det er lysteligt.| PSAL.CXVIII.| Loffuer HERREN/ thi hand| er venlig. Oc hans Miskundhed va=|rer Euindelig.(Expl. Hjelmstjerne 1281).

Hjelmstjerneeksemplaret på Kgl.Bibl. er uden bønnebog (og mangler også i registeret bl. Mmm 1 og 5-6), men i expl. på Statsbibl. i Aarhus findes efterfølgende Nogle| Vdualde Bøner/| som mand kand bruge om| Morgenen oc Afftenen/ oc| ellers effter Tidsens| leylighed.|[røskener som vignet]| JOHAN.XVI.| Huad i bede Faderen om vdi mit| Naffn/ det skal hand giffue eder.| Kiøbenhaffn/| Hoss Henrich Waldkirch/| 1611.

Sign. Nnn^{6}-Ooo^{6}. Fra Nnn 2r tælles hver side med arabertal 1-21. Kolofon bl. Ooo 6v: Prentet i Kiøbenhaffn/ Hoss Henrich Waldkirch. ANNO M.DC.XI. Paa sin egen Bekaastning/ oc findis hoss hannem til kiøbs. [Alle bønnerne på nær en enkelt er hentet fra Rasmus Hansen Reravius' oversættelse En Ny Bønebog 1574, hvoraf der i dag kendes tre udgaver: Helsingør 1606/1611, København 1647 og uden år og sted. Den sidste udgave har jeg fundet i UB Trondhjem september 1990 i et defekt eksemplar, som jeg skønsmæssigt daterer til beg. af 1600-tallet. Kun "En Veyfarendis Personis Bøn" s.18 er ikke fra En Ny Bønebog, men er taget fra Hans Christensen Sthens oversættelse af Johannes Avenarius' bønnebog Christelige oc vdkaarne Bøner nr.XII]

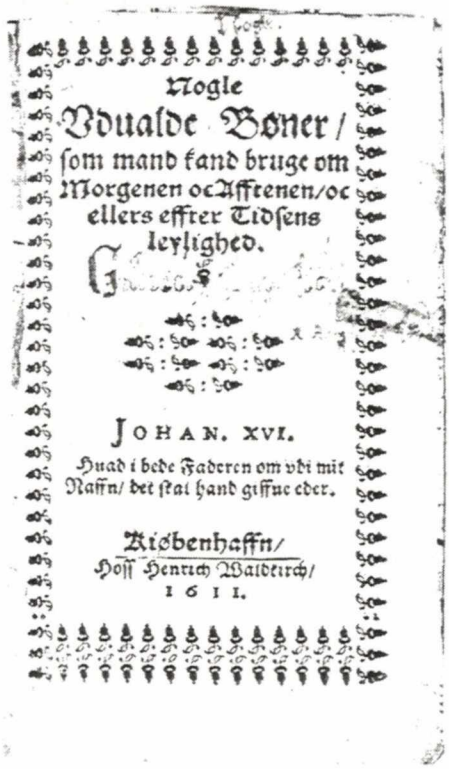
Nogle
Vdualde Bøner /
som mand kand bruge om
Morgenen oc Afftenen/oc
ellers effter Tidsens
leylighed.

JOHAN. XVI.
Huad i bede Faderen om vdi mit
Naffn/ det skal hand giffue eder.

Kiøbenhaffn/
Hoss Henrich Waldkirch/
1611.

Nogle
Vdualde Bøner /
som mand kand bruge
om Morgenen oc Affte-
nen / oc ellers effter
Tidsens leilig-
hed.

JOHAN. XVI.
Huad i bede Faderen om vdi mit
Naffn/ det skal hand giffue eder.

Kiøbenhaffn/
Hoss Henrich Waldkirch/
1611.

Den lille bønnebog "Nogle Vdualde Bøner", som Henrich Waldkirch i 1611 lod udgive sammen med sin lille Thomissøn-salmebog, kendes i to forskellige tryk. Til venstre ses titelbladet på Statsbibliotekets eksemplar, til højre titelbladet på eksemplaret i Det kgl. Bibliotek med en ekstra streg til indramning inden for røskenrammen. Bemærk også forskelle i opsætningen af titlens linie 3 - 6 og i antallet af røskener midt på titelbladet.

Erik Dals biblgr. s. 34 anfører tre kendte udgaver af denne salmebog. Dette antal kan øges kendeligt.

På Herning Museum findes et eksemplar uden bind. Der mangler de to første ark A-B. Sidste bevarede blad er Lll 2, sidste sidetal er 642. Dvs. at bønnebogen mangler.

Dernæst ejer Statsbiblioteket i Århus et eksemplar, der er en gave fra C. Bågø 1915. Det er indbundet i skind og har rester efter to spænder. Det opbevares i kassette. Sign.: Opb-S. Af salmebogen mangler eksemplaret blad A 1 og 6 og af bønnebogen blad Nnn 6 (= side 9-10). Se hosstående foto af bønnebogens titelblad.

Det kongelige Bibliotek har under signaturen 4,-145 oktav et eksemplar af bønnebogen separat - se billedet -, men i et tryk, der på enkelte punkter afviger fra Århuseksemplaret. Titelbladet lyder: Nogle| Vdualde Bøner/| som mand kand bruge| om Morgenen oc Affte=|nen/ oc ellers effter| Tidsens leilig=|hed.|....Ved bladtællingen Ooo ij, iij og iiij er der 3 mm. afstand mellem arktælling og bladtælling, hvor Århuseksemplaret kun har knap 1 mm. afstand. I kolofonen måler ANNO 12 mm., i Århuseksemplaret 14 mm. Side 1 lin.3 alm. frakturinitial O 13 x 12 mm, i Århuseksemplaret firkantet frakturinitial ældre form 17 x 17 mm. Side 2 lin.18:.. denne tilkom-| , i Århuseksemplaret: denne tikom-| .

På UB Oslo findes ialt tre eksemplarer, hvoraf Dals biblgr. s. 34 kun kender det ene.

Eksemplar 1 er indbundet i pergament med læderspænde. Der mangler titelblad og bl. A 6. Endvidere s. 319-402. I registeret, der består af 12 sider [Dal skriver 13 og medregner den tomme side Mmm 6v], mangler bl. Mmm 1. Den medindbundne bønnebog er intakt med titelblad i samme tryk som Statsbibliotekets.

Eksemplar 2 er indsyet i skindstykke. Det er defekt og mangler bl. A 1-2 og 5-6 og alt efter side 644, dvs.hele bønnebogen.

Eksemplar 3 består af løse blade uden nogen indbinding. Der mangler bl. A 1 og side 43-112, 139-146, 223-224, 233-320, 329-346, 351-354, 643-644, 653 og den første side i registeret. I bønnebogen mangler det sidste bl. Ooo 6 med kolofonen. Endelig følger 20 håndskrevne blade, hvoraf de første 8 sider er et register. Side 10 følger en salme "Eya kieriste christne huor lystigt det nu er" i 24 fireliniede strofer. Side 17-18 og 23 følger Sthens "O gud effter dig mig forlenger", dog adskilt af to blade (s.19-22) med fragment af en uidentificeret sang, hvis 3.strofe begynder "Mine Øyne Rinder/ Bleg er mine Kinder/ Suag ieg befinder min Krop...". Side 24-33 følger, delvis med anden håndskrift, andre tekster, bl.a. Davids ps.23. Side 34-40 følger med noder, både Bassus, Tenor, Altus og Discantus "En trofast Wens sørgelige Klage: Fortuna du driffuer met mig dit spill/ du vender min lycke mig fra oc thill/ Jeg kand der Intet mod thrette.." Denne komposition synes ikke kendt af H. Grüner-Nielsen, der i Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630, Kbh.1978-79 bind III nr.235 og V s. 339ff aftrykker teksten og anfører tekstkilderne til denne Fortuna-vise. Grüner-Nielsen kender imidlertid ikke nærværende kilde i UB Oslo, der meget vel kan være af interesse for viseforskningen! Jeg kan derfor kun opfordre interesserede læsere til at kikke nærmere på de håndskrevne tekster i dette eksemplar af Th 1611.

Den ny Danske Psalmebog, Georg Hantzsch, Kbh.1617 på Peder Andersens bekostning.

Titel: Den ny Danske| P *rødt:*Salmebog/| met mange Christelige| Psalmer: Ordentlig til|*sort:*sammenset/ formeret| oc forbedret| Aff|*rødt:* Hans Thomissøn. |[vignet med ansigt]|*rødt:* Oc nu paa Ny prentet igen/ alle Gud=| *sort:* fryctige Christne til nytte gauffn oc gode| vdi|*rødt:* Kiøbenhaffn/ aff Georgio| *sort:* Hantzsch.| *rødt:*1617.| Paa Peder Anderssens Bor=|*sort:*gers oc Bogførers Bekostning/| Oc sindis[!] hos hannem til| kiøbs. Titelbl. indrammet af dobbelt æggestav, tredobbelt forneden.

Kolofon bl.Bbb 8v lin.18-20: Prentet i Kiø:|benhaffn/ aff Georgio| Hantzsch/ 1617. Træsnit med Lutherportræt i medaljon bl.c 4v. Knælende David bl.d 4v. Bl. a 3 er fejlskrevet b iij, bl. a 5 fejlskrevet b v, bl.Bbb 5 fejlskrevet Bbb iiij.

Th 1617 synes at overtage rettelser fra udg.B i det omfang, de også har været med i udg.C. Men deraf kan man ikke slutte, at Th 1617 bare bygger på udg.C. Således har Th 1617 ikke C`s gode tekst i 52. str. 5,5 og 68: str. 15,9. I Hemmingsens "Adams store ulydighed", der først kom til med udg.B, har Th 1617 ikke C's læsemåde i str. 6,5 og 7,2, men følger her B. Udprægede fejl i udg.C (som i 19: str. 10,1; 42: str. 3,5; 48. str. 2,7 og 4,7 og 68: str. 2,5 og 4,12) overtages ikke af Th 1617. I de store passager af Th, hvor udg.C bygger på udg.A kan man konstatere, at Th 1617 ligeledes står i gæld til teksten i udg.A. Således har Th 1617 ikke B's bevidste omarbejdelse af 181. str.4, men derimod overraskende nok B's forfatterinitialer B.S. ved samme salme. Af dette tilfælde og en række andre må vi konkludere, at m.h.t. forfatteroplysninger har Th 1617 ikke ladet sig nøje med dem, der stod i udg.A og C, men B (eller en anden beslægtet udgave) er her blevet konsulteret, dog formodentlig i en afsluttende arbejdsgang og måske af en person, der ikke har gjort sig ulejlighed med at harmonisere betegnelsen for forfatternes navne. F.eks. benævnes forfatteren til 35. og 55: begge steder D. Jacobus Matthias Strobius i overensstemmelse med udg.B og C., men ved 108: og 160. og 161. forkortes samme forfatter D. I. M. Strob. Forklaringen er, at udg.C ikke har noget forfatternavn disse steder. En hymnologisk interesseret person, der ikke har været alt for omhyggelig - han har således glemt at anføre Strobius' initialer ved 158: og Spandemagers ved 195: og 301. - og som derfor udmærket kan tænkes at være en fortravlet biskop Resen, har som en slags kransekagefigur lagt en sidste, men ikke imponerende hånd på udgivelsen - for at det engang kunne siges i ligprædikenen over ham, at han havde forbedret Hans Thomissøns salmebog på mangfoldige steder! Hvorom alting er kan vi konkludere, at en eller anden - Resen eller en anden? - i 1617 har været vidende om, at udg.B i visse henseender var en værdifuld kilde at konsultere, men det er så ellers blevet ved en overfladisk konsultation af samme. Mit spinkle materiale tillader mig ikke at afgøre, om også den afsluttende korrekturlæsning har været overfladisk. Noget kunne tyde på det. Det pynter i alt fald ikke, at en hel linie er røget ud i 16. str.7,6 ("Før oss til Himmerig") og at ondskab i 181. str.4,2 staves "onskab".

Af hidtil ukendte eksemplarer af Th 1617 kan jeg præsentere denne række:

Eksemplar i Vamlingbo Kyrkoarkiv, Öja prästgård, S-620 10 Burgsvik, Gotland. Indbindingen er moderne konservatorarbejde, men et blad er løst, og

blad 208 er indsat mellem 203 og 204. Der mangler ark a, bl.65-66, 153, 297 og bl.Bbb 1 (=377). Der er noteret en trykfejl i pagineringen: bl.Bbb iiii gentages i st.f. Bbb v. For oplysningerne om dette eksemplar takker jeg Gotlandsfareren og svigerfaren pastor Jørgen Kristensen, Aventoft. Litt.: Gamle danica m.m. på Gotland, Hymn. Medd. 1993 s. 232.

Eksemplar i Statsbiblioteket Århus er et velbevaret helbind med forgyldning i ryggen og med rygmærkat i guldtryk: H.THOMISSONS Psalme-Bog G.Hantzsch 1617. Proveniens: Bibliotheca Wegeneriana.

Eksemplar 1 i UB Trondhjem. Sign. An.8. 1022. Smukt helbind med guldtryk på ryggen og i ramme. To intakte spænder. Bevaret er blad a 2 - Bb 7. Proveniens: Tellefsen.

Eksemplar 2 i UB Trondhjem. Sign. An.8. 1024. Samtidigt hellæder med blindtryk, nyrestaureret med nye spænder. Bevaret er bl.d 2 - Aaa 8. Proveniens: Anno 1627.

Eksemplar 3 i UB Trondhjem. Sign. An.8. 1025. Sort hellæder med blindtryk. I blindramme blomst både foran og bag. Spor efter spænder. Mangler ligesom foregående eksemplar titelblad, men er ellers intakt. Proveniens: Mig foræret af Biskop D.Bang. J.N.Skaar. Ældre indskrifter: H.Bergersen. Denne Bog tilhører Mig Hans Christophersen Waggesen material Smed paa Møse? We..? 28.julij 1805.

Ubeset eksemplar i Helge Væringsaasens boksamling, Glomsdalsmuseet i Norge.Signatur: 245.489 T 36d. Gammel indbinding uden spænder. Komplet.

Eksemplar i overlæge Max Vetners, Holstebro, eje. Købt vistnok hos Rosenkilde & Bagger maj 1971. Restaureret komplet og smukt eksemplar i samtidigt hellæder med blindtryk, i midterfelt fugl (ugle?), rester af guldtryk. Rester af to spænder. Efter kolofonen er håndskrevet "En Bøn at læse før mand gaar af Kirken" (den traditionelle udgangsbøn af Jesper Brochmand med 1600-tals ortografi). Jeg takker Max Vetner for et velvilligt lån af hans smukke eksemplar til ovenstående studier.

Eksemplar i overlærer Tora Grubbs eje. Komplet, i lærredsbind med to læderspænder. Til sidst i bogen et antal beskrevne blade med bl.a. ejerindskrifter og afskrifter af salmer. På den første højreside: Jørgen Thomsen egen bog. Bogen haver ingen liv, hvo den stieler er en Tiv. I Galien skal han Hænge sig skal slaae... (?) (Mærkeligt, at denne indskrift ikke er omtalt i Johannes Grubbs bidrag "Salmebogen i folkets eje. Hvordan man forsøger at hævde sin Ejendomsret", Hymn. Medd. 1973 s. 82-91, eftersom dette eksemplar tidligt er kommet i Johannes Grubbs besiddelse). På 2. højreside begynder Niels Heldvads "Goliath en Første i Philisternes Hær", aftrykt Brandt & Helveg nr. 383. Derefter "Gud fader Søn og Helligånd"(?), leveregler om uheldsdage og anmærkninger efter jydske efterretninger anno 1791 nr. 5. Notits om Anders Andersen og hustru Kirsten Olesdatter i Krogen i Vester Brønderslev, hvis datter Maren er døbt den 12. april 1739 i Vester Brønd. Kirke. Ikke set af J.L., men beskrevet telefonisk den 15. 11. 1995 af nuværende ejer.

Den ny Danske Psalmebog, Henrich Waldkirch, Kbh.1628.
Titel: *rødt:* Den ny Danske|*sort:* P *rødt:* salmebog/| Met mange Christelige| *sort:* Psalmer/ Ordentlig tilsam-|menset/ formeeret oc| forbedret| Aff| *rødt:* Hans Thomissøn.| Nu paa ny igien offuerseet/ oc| *sort:* met nogle Psalmer formeeret/ alle| Gudfryctige Christne til nyt-|te/ gode oc gaffn.|*rødt:* Prentet i Kiøbenhaffn/ paa| *sort:* Henrich Waldkirchs egen| Bekostning.| *rødt:* 1628.
Kolofon bl.Zz 4r: Prentet i Kiøbenhaffn/ paa Henrich Waldkirchs egen Bekaastning/ Oc findis hos hannem sammesteds til kiøbs. ANNO, M.DC.XXVIII.
Bl.Zz 4v tom.

Eksemplar 1 i UB Trondhjem. Sign. An.8. 1027. Indbundet i samtidigt hellæder på træ.

Eksemplar 2 i UB Trondhjem. Sign. An.8. Helbind med blindtryk og spor efter spænder. Mangler ark a og bl.Xx 8ff. Konserveringsnummer 504. Proveniens: J.N. Skaar.

Eksemplar i overlærer Tora Grubbs eje. Komplet, indbundet i orig. skind. Præget på forsiden med sol. I alle fire hjørner en kvart sol, der stråler. To velbevarede spænder med nye remme. Proveniens: på titelblad "Sehestedt Juel" og "Olaus Worm". Andetsteds "Carl frederik Scheffer" og "Arne Kappelgaard 3. 1. 1946". Erhvervet af nuværende ejer hos Lynge & Søn den 18. 2. 1986. Beskrevet telefonisk 15. 11. 1995.

Den ny Danske Psalmebog, Henrich Waldkirchs arvinger, Kbh.1634.
Titel: *rødt:*Den ny Danske|*sort:* P *rødt:*salmebog/| Met mange Christelige|*sort:* Psalmer/ Ordentlig tilsam=|menset/ formeeret oc| forbedret| Aff|*rødt:* Hans Thomissøn.| Nu paa ny igien offuerseet/ oc|*sort:* met nogle Psalmer formeeret/ alle| Gudfryctige Christne til nytte/| gode oc gaffn.| Cum Gratia & Privilegio S.R.M.|*rødt:* Prentet I Kiøbenhaffn/ Hos|*sort:* Salige Henrich Waldkirchs| Arffvinger/|*rødt:* Anno M.DC.XXXIV. Titelbl.indrammet af dobbelt æggestav.

Kolofon bl.Zz 4r: Prentet i Kiøbenhaffn/ Hos Salige Henrich Waldkirchs Arffvinger/ Oc findis hos dennem sammesteds til kiøbs. ANNO, M.DC.XXXIV.
Bl.Zz 4v tom.

Blad 43 er fejlagtigt pagineret 34, og blad 149 er pagineret 194.

Bjørn Kornerup tager fejl, når han i "Biskop Hans Poulsen Resen" II s. 233 beskriver de fire sene Th-udgavers (1611, 1617, 1628 og 1634) forhold til hinanden. Han skriver, at "alle 4 Udgaver er besørget af Henrik Waldkirch, men Udgaven 1617 danner et Skel i de Waldkirchske Psalmebogsudgaver. Den er ligesom de følgende indtil 1634 trykt med langt større Typer, udstyret mere stateligt end udgaven 1611... Der er derfor Grund til at formode, at naar Henrik Waldkirch, Resens sædvanligt brugte Forlægger, 1617 - for første Gang i dennes Bispetid - vilde udgive en statelig Udgave af Kirkepsalmebogen, har han allerede da henvendt sig til Resen om Bistand ved Revisionsarbejdet". Men argumentationen falder til jorden over for den kendsgerning, at det slet ikke er Waldkirch, men Georg Hantzsch og Peder Andersen, der har ansvaret for Th 1617. Mine stikprøveundersøgelser viser da også, at Th 1634 bygger på andre kilder end Th

1617. Da jeg ikke ved nærværende undersøgelse har haft adgang til at konsultere Th 1628, som også er udgivet af Waldkirch, har jeg måttet nøjes med at gå ud fra, at Th 1628 er forlægget for Th 1634. Hvad jeg i det følgende meddeler om Th 1634, skønner jeg derfor også i vidt omfang må gælde for Th 1628. Begge disse udgaver har på titelbladet tilføjelsen "Nu paa ny igien offuerseet/ oc met nogle Psalmer formeeret". Og "formeringen" drejer sig iflg. Dals biblgr. s. 66 for begges vedkommende om disse fire salmer: GVds Godhed ville wi prise, blad 291:, AF Høyheden oprunden er, blad 55:, JAm mæsta quiesce querela, blad 325: og oversættelsen MEt sørgen oc klagen holt maade, blad 326:.

Det må være udg.C, der ligger til grund for Th 1634. Der er de samme læsemåder i f.eks. 14. str. 6,3 Naaden (A: Naade); 19: str. 10,1 i Ævighed/ Evighed (A: i euighed/ i euighed); 52. str. 5,5 Faderlige (A: Faderligt); 68: str. 4,12 Dog (A: Da); 129. str. 2,6 klager (A: klaffuer); 176. str. 3,3 Oc (A: O); 176. str. 6,2 Løfftis (A: Lyfftis); 183: str. 2,2 Sorrigen (A: sorrige), hvor Th 1617 bortset fra det første eksempel følger A. Afhængigheden af C udstrækker sig til stavemåden, f.eks. af "Spraag" i overskriften til 336:, hvor læsemåden sædvanligvis er "spraack". Trykfejlene i C undgås f.eks. i 42: str. 3,5 og 48. str. 2,7 og 4,7 ligesom i Hemmingsens "Adams store ulydighed" str.6,5. Men det er C's tekst i samme salmen str. 7,2 (Verdsens) og ikke B's (Vredsens), der videreføres i Th 1634. Nye forfatternavne i udg.B er medtaget i det omfang, de går videre til C. Således optræder ved 35. og 55: "D. Jacobus Matthias Strobius", men derimod mangler enhver forfatterbetegnelse ved 158:, 160., 161., 181., 195:, 206. og 301., dvs. i de dele af Th, hvor C bygger på A. En bemærkelsesværdig undtagelse herfra, som jeg ikke har nogen umiddelbar forklaring på, er 108:, hvor Th 1634 har "D. Jacobus Matthias Strobius" ligesom i B, medens forfatternavnet iflg. mine notater mangler på dette sted i C.

Hvis det nu skulle være biskop H. P. Resen, der havde æren af Th 1634, så har hans indsats ud fra ovenstående indskrænket sig til indførelsen af 3-4 nyere salmer og en korrekturlæsning efter udg.C, som man har skønnet kunne være normgivende, dog med rettelse af åbenlyse fejl. Blandt fejlene har man øjensynlig ikke henregnet den påfaldende læsemåde "Alting der nogen bedriffue kand" i "OM Himmerigs Rige saa ville wi tale" 368: str. 3,4. I udg.A lyder samme linie "Alting der nogen bedrøffue kand", men det er ændret allerede i udg.B og videreført i C og i Th 1617 - og altså også i Th 1634. Og denne læsemåde bruger vi med visse ændringer den dag i dag i Grundtvigs bearbejdelse (DDS 658 str. 2,4): Hvad ondskab nogen bedrive kan...! Hvad er så det korrekte: bedrive eller bedrøve? Vi må formode, at Hans Thomissøn under sit arbejde med udg.B er kommet til det resultat, at den bedste læsemåde må være "bedrive" i betydningen "udrette" eller snarere - med negativ klang - "begå", og sætningen betyder altså: alt det (forkastelige), som nogen kan bedrive. I 1600-tallet (f.eks. i Cassubens salmebog) gik man tilbage til "bedrøve", og det er den læsemåde, som Kingos Graduale gør gældende i 1699, formodentlig uden nogen overvejelse af alternative muligheder. Se nærmere om denne salme i forrige nummer side 180-183.

Eksemplar 1 i UB Trondhjem. Sign. An.8. 1028. Hellæder med blindtryk. På forsiden N.P.S.H. og årstallet 1682. Rester efter spænder. På ryggen rhombe-

ornament. Mangler titelblad a 1.

Eksemplar 2 i UB Trondhjem. Sign. An.8. 1029. Nyere halvbind. Mangler a^8-c^8 d^4. Bevaret er bl. A 1 - Qq 7 (=bl.311). Proveniens: biskop J.N. Skaars exlibris.

Eksemplar UB Uppsala. Indbundet i mørkt hellæder med blindramme foran og bag. Foran initialerne S.G.L. 1.6.8.1. Der mangler ark a og b 1-2 og 7-8.
Om det tilføjede titelblad, der stammer fra den udaterede Laur.Benedicht-udgave omkr.1571 (udg.B) se denne udgave. Proveniens på dette titelblad C.J. Jessin gælder enten hele bogen eller kun titelbladet.

Eksemplar 1 i Statsbiblioteket Aarhus. Indb. i brunt helbind, restaureret. Komplet på nær sidste blad Zz 4. Proveniens bl. Zz 3v: A[nn]o 1733 No[vember] 4 Hans Guldborg. Til sidst 7 beskrevne blade, hvis tekst indledes med salmebogshistoriske notitser: Von dieses Gesangbuch hat man immer bis auf 678 Gesänge vermehrte Edition, so 1666 von Christian Cassuben Buchhändler zum Druck befördert ist, in welche under andern folgendes Gesang mit seine Überschrift p.581 befindlich ist. Herefter følger den gamle Luurmands Afftensang huor med hand sine Børn dantzer til Seng, naar de haffve lenge nock udraset i denne Verden. Siunges med sin vanlige Melodi. Træd sact heran din Synd med sorg beklage...

Eksemplar 2 i Statsbiblioteket Aarhus. Indb. i lyst skind, nyere indbinding. Proveniens: 24/12 59 Julegave af Mag. Lindberg. H.F.Feilberg. Med blyant: H[einrich] v[on] Nutzhorn. På titelbladets versoside har en tidligere ejer Niels Christensøn Holstabror(?) indføjet sit navn i 1689. Også: Johannes Alberti Wacherhagio manu prop[rio] Anno 1695. Den samme har bl. 160r indført notits dateret 1695 og en række andre tilskrifter. Sidste bevarede blad er Yy 8, dvs. at der mangler bl. Zz 1-4 med register. Det manglende register er dog indføjet delvis i håndskrift.

Eksemplar i privateje i samtidigt, noget medtaget læderbind. Begynder med bl. a iij (kalendarium for Januarius) og slutter med bl. Yy 8 (det alfabetiske registers bogstav K). Proveniens: Skænket mig af hmd [husmand] Hans Andersen Mose i Nårup Skov den 7.Juni 1881. V.E. Brummer Sognepræst i Verninge [i 1881 var Brummer endnu kapellan, så indførelsen må være af senere dato. Nårup ligger mellem Glamsbjerg og Tommerup, ca. 8 km fra Verninge]. Bag i dette eksemplar er håndskrevet den manglende del af det alfabetiske register og derefter salmen "Jeg haver min Sag til Gud hiemstilt, ved ald min Sorg haver hand mig skilt", 18 strofer som aftrykt hos Brandt & Helweg nr. 288 efter Aandelig Vandkilde 1620, jf. Wackernagel IV nr. 712. Derefter afskrift af "Naar min Tid og Stund er for Haand, at jeg min Vej skal fare" i 4 strofer, der alle findes på tryk i eksemplaret bl. 312v, idet salmen er en oversættelse af Hans Thomissøn. Jeg takker hermed ejeren for et velvilligt og langvarigt lån af denne bog, uden hvilken jeg ikke kunne have foretaget ovenstående sammenlignende undersøgelse.

Eksemplar på Institut for kirkehistorie, Kbh's Univ., Salmeregistrantens lokale (omtalt i Dals biblgr. s. 36 som "nyere helbind, defekt"). På ryggen i guldtryk: H. Thomissøn's Psalmebog. Første bevarede blad er a 3. Sidste bevarede blad er Yy 8.

NILS HOLGER PETERSEN

Middelalderens og barndommens kirke.

I anledning af

Jørgen I. Jensen: *Den fjerne kirke*. Samlerens forlag, 1995. ISBN 87-568-1308-2.
430 sider. 300 kr.

Jørgen I. Jensens nye bog er på én gang overordentlig typisk for sin ophavsmand og samtidig et spring ud i et projekt af et omfang og en dristighed, der overstiger, hvad han hidtil har offentliggjort. Både i sin undervisning og sine talrige foredrag har JIJ tit fascineret ved sine storstilede overordnede kirkehistoriske perspektiveringer af musik-, litteratur- og endog kunst- og arkitekturhistorisk stof fra så omfattende perioder af den kristne europæiske historie, at det ville være frapperende bare inden for et enkelt fagområde, men hvor JIJ så har spændvidde, viden og engagement til at anlægge både en tværkronologisk og en tværkulturel synsvinkel. I sine hidtidige monografier har JIJ dog hidtil fremlagt undersøgelser af fokuserede områder og alle i relation til musikken - Augustins musiksyn i *Sjælens musik* fra 1979, Per Nørgårds musik i *Per Nørgårds musik: Et verdensbillede i forandring* fra 1986, samt Carl Nielsens liv i *Carl Nielsen. Danskeren* fra 1991. I alle disse tilfælde blev stoffet dog sat ind i en meget bred kulturhistorisk-teologisk sammenhæng, ligesom det gælder talrige artikler fra JIJ's hånd gennem årene.

Den nye bog rummer i forhold hertil dels et stof-område, der slet og ret er den europæiske kristne historie - men belyst gennem et symbol, der spores i både kunstarterne, enkelt-teologers holdninger og på mange andre måder. Det drejer sig om *den fjerne kirke*, kirken ikke som institution, men som et religiøst-kulturelt symbol, der af den ene eller den anden grund - og naturligvis meget forskelligt til forskellige tider og hos forskellige personer - fremtræder som overleveret og dragende, men ikke umiddelbart til at anvende eller føle sig i direkte kontakt med.

Det er ikke ganske let at definere dette meget differentierede symbol, sådan som JIJ analyserer dets fremtrædelsesformer. Men man er på den anden side, når man er kommet lidt ind i fremstillingen, ikke det mindste i tvivl om, hvad det er, JIJ forsøger at pejle sig ind på, og for mit eget vedkommende må jeg straks sige, at JIJ's analyse af symbolets betydning, af dets fremtræden i nyere tid samt af dets forudsætninger i historien, virker meget overbevisende.

Gennem et par eksempler vil jeg antyde, hvad det drejer sig om, hvorefter jeg vil tage nogle enkelte problemstillinger op lidt mere detailleret, medens det ikke er muligt - selv i en forholdsvis lang omtale - at komme ind på alt, som det var værd at drøfte. Dertil er både stoffet og JIJ's viden så alt for omfattende. Med andre ord, jeg føler mig på en lang række punkter ikke i stand til at indgå i den kvalificerede dialog, som bogen bør få. Der er ingen tvivl om, at det er ønskeligt, at fagfolk inden for de mange områder, som berøres, tager JIJ's udfordringer op, samtidig med at det er afgørende, at hans anliggende ikke atomiseres i diskussioner om enkeltdele, så interessant hver af disse end er.

Men lad mig først ridse lidt af problemstillingen op gennem nogle af de

eksempler, JIJ selv lægger frem: JIJ begynder med en beskrivelse af en kirkebygning, der anes

> *helt ude i horisonten, i forsvindingspunktet. I skumringen ses den som den sidste synlige genstand - som om kirken konkurrerer med solen om at gå sidst ind i mørket.* (s. 7)

Det drejer sig f.eks. om synet af en middelalderlig landsbykirke, mens man kører forbi ude på landevejen. Nu kan man jo nogle gange være tæt på en sådan bygning, andre gange længere væk. Når det er den fjerne udkigsposition, der optager JIJ, hænger det sammen med, at det siden omkring år 1800 bliver en særdeles markant position, dels i kunstarternes brug af kirken og dels - naturligvis sammenhængende hermed - i kulturens almene forhold til kirken. Et vigtigt eksempel svarer nøje til indledningsvisionen, danske guldaldermaleres fjerne anbringelser af kirkebygninger i billeder, hyppigt middelalderkirker, der samtidig er så markant anbragt, at der ikke kan være tvivl om, at bygningen ikke bare er tilfældigt med på billedet, men at placeringen har en symbolsk ladning. Det gælder f.eks. "En gravhøj ved Raklev på Refnæs" (1839) og - det i bogen reproducerede - "Sjællandsk Landskab" (1842) begge af Johann Thomas Lundbye. Og når kirken ikke er fjernt anbragt i billedet, så gælder der alligevel næsten altid, at

> *vejen hen til kirken og ind i den <er> skjult - usynlig - det er som om billederne ligefrem vil sikre sig, at der ikke er nogen åbning ind til kirken.* (s. 83)

JIJ har anderledes, men på sæt og vis parallelle eksempler inden for alle kunstarterne, inden for musikken omtales indledningsvist Debussy's præludium "Den sunkne katedral" (1910) baseret på et gammelt fransk sagn om en sunken katedral, men som til tider rejser sig af havets dyb, og hvorfra salmesang så lyder. JIJ tolker sagnet *som et udtryk for den særlige undtagelsessituation, hvor den fjerne kirke er blevet nærværende*, og han henviser i sammenhængen bl.a. til det moderne menneskes oplevelse af kirken juleaften:

> *Den kirke, mennesker går ind i juleaften, er jo den samme bygning, som de ellers holder sig på afstand af, præsten er også den samme - alligevel er alt ændret, den fjerne kirke er for en kort tid blevet ét med den jordiske kirke.* (s. 11)

Og JIJ læser/hører musikkens forløb i en overbevisende sammenhæng med denne tolkning.

Præcis tilsvarende er det helt indledende (og omtrent afsluttende) kunstneriske eksempel, fra Goethe's *Faust* (i versionen fra 1808), hvor Faust vil tage sig af dage, men hører kirkeklokkerne og påskesalmen *Krist er opstanden*. Pointen er ikke i traditionel forstand teologisk, men kongruent med symbolet *den fjerne kirke*, idet Faust får vakt barndommens følelser til live og derfor afstår fra sit forehavende. (s. 8-9 og 411-12).

Fælles for disse - og mange andre eksempler - er kirkens ikke-funktionelle og ikke-autoritære betydning. Det drejer sig i alle disse forhold ikke om menne-

sker, der går til gudstjeneste eller præcist overvejer, hvilken tro eller livstydning, kirken står for. Derimod er det afgørende den følelse samt de historiske associationer, kirken vækker. Foruden det generelt følelsesmæssige og det historiske, der anslås af symbolet, drejer det sig også om et på én gang meget lidt detail-interesseret billede af kirken og om en demokratiserings- og frigørelsesproces, hvor kristendommen bliver langt mere plastisk eller bevægelig end de læresætninger, som for JIJ at se ikke sjældent har låst både teologien og kirkeinstitutionen og dermed enkeltmennesker fast.

JIJ's hovedanliggende er at spore den fjerne kirkes symbol tilbage gennem historien, at forstå dets betydning(er) nuanceret, men også at lade denne forståelse kaste lys over den nutidige kultursituation som et anderledes teologisk bud på forholdet mellem folk og kristendom end det, der ofte enten problematiseres med løftet pegefinger eller omvendt idylliseres bort. JIJ's holdning her kommer ganske tydeligt frem i en interessant lille episode fra et referat af et ungt pars samtale med en præst, da de ønsker deres barn døbt. (s. 187-88). Præsten gør sig *på skrømt* til *repræsentant for den moderne kritiske kulturbevidsthed* og spørger parret, hvorfor de vil have deres barn døbt. Den - overraskende - indignation, som JIJ lægger for dagen her peger formentlig på et afgørende anliggende:

> *Jeg håber ikke historien er sand; hvis det er tilfældet er der tale om et regulært overgreb - en forulempning af den fjerne kirke, et forsøg på at tiltage sig en myndighed et menneske aldrig kan få. Hvad skulle de svare? Jeg ved ikke hvad jeg selv ville have svaret, andet end: Hvad kommer det dig ved? Eller med andre ord: Det er vores hemmelighed.*

Man kan jo spørge på så mange måder, og det er vel en forudsætning for JIJ's fremstilling her, at der har ligget en inkvisitorisk og ikke en dialogisk interesse for parrets holdning til grund for spørgsmålet. Men allermest interessant er JIJ's formulering af sin afvisning af berettigelsen i præstens mere eller mindre direkte dørvogterfunktion. Det drejer sig om symbolet *den fjerne kirke*. For dette symbol udtrykker hos JIJ den berettigede afstand mellem folk og kirke, der samtidig ses som et legitimt forhold, som rummer sin egen hemmelighed, der ikke må antastes institutionelt-autoritært.

I den forstand kan JIJ's anliggende siges at være en ganske naturlig videreudvikling af det Morten Pontoppidanske sognekirkesyn, der i høj grad ligger under den mest toneangivende ubekymrethed i en dansk folkekirkesammenhæng i dag, den tidehvervske holdning, at præsten ikke skal bekymre sig på Vorherres vegne, men passe sit embede. Det interessante og nye ved JIJ's variant af denne holdning er, at her bliver der ikke tale om at afvise at diskutere folks forhold til kirken og kristendommen generelt. Tværtimod kan JIJ netop give et signalement heraf, der synes at være i allerhøjeste grad i pagt med de signaler, der kan opfanges mange steder i kulturlandskabet. JIJ tager den fjerne holdning til kirken alvorligt som en legitim teologisk holdning, men prisen for at gøre det er at nedtone betydningen af bekendelse og dogmatik.

Det kommer helt direkte til orde i det følgende citat (fra et helt andet sted i bogens forløb):

> *Til gengæld synes det spørgsmål, som har været anset for teologiens vigtigste: Hvordan forkynder vi kristendom for det moderne menneske? at blegne - det spørgsmål som måske var baggrunden for at den nyreligiøse interesse traf kirken der, hvor den var dårligst forberedt på at noget nyt kunne begynde at røre på sig. For det første findes der ikke noget "Vi" som "har" kristendommen - det er omvendt - , for det andet eksisterer "det 20. århundredes moderne menneske" artsforskellig fra alle andre mennesker måske slet ikke, det ser i hvert fald ud til at være under hastig afvikling - og for det tredje skal kristendommen ikke frembringes på ny af kirke og teologi. Den findes allerede i den fjerne kirkes skikkelse -længe inden nogen kirkelige og teologiske problemer rejser sig. Den er ankommet for over 1000 år siden.* (s. 351).

Hvad dette indebærer for teologien - og kirken - i den nutidige kultursituation udtrykkes på følgende måde:

> *At ville drømme om en ny kristen-religiøs vækkelse eller om et forhøjet mytisk kristent eller kirkeligt liv synes i denne sammenhæng at være yderst risikabelt. Alternativet er at lytte endnu mere opmærksomt efter det, som den fjerne kirke repræsenterer - dens langsomme, men uomgængelige fastholdelse af den store tankegang, at der i historien gives en endnu mere meningsfuld religiøs dimension end den der skaber den store opløftelse for det enkelte jeg.* (s. 378-79).

Det er naturligvis en personlig teologisk holdning, om man synes, at der ligger en tilstrækkelig teologisk forsvarlig rolle for en kristen kirke i at forvalte sin historisk opbyggede symbol- og følelsesværdi. JIJ peger uden tvivl med rette på uomgængelige kulturelle betingelser for kirkens og folkets samkvem, om kirken ikke vil være eller blive en kulturelt afsondret sekt. Omvendt må kirkens identitet -og dermed også dens symbolværdi - for mig at se samtidig bygge på en om end nok så moderne gennemlyst refleksion over kirkens indhold, dens *skat*. Det afvises da heller ikke af JIJ, skønt de dogmatiske diskussioner i historien gennemgående betragtes som mindre frugtbare for kirkens og kulturens udveksling end den åbne, til gengæld uafklarede dialog mellem kultur- og teologitraditionerne.

Det ses ikke mindst i bogens to store - og mest dybdeborende - kapitler om Klemens af Alexandria (død 215) og Augustin (354-430). I forskellene mellem disse to store tidlige teologer giver JIJ grundlaget for sin opfattelse af den fjerne kirkes symbol. Det er ikke muligt at referere de to kapitler udtømmende, men hovedsagen er at fastslå Klemens' kulturåbenhed, der ytrer sig på den måde, at den overleverede filosofi i den hedenske verden også betragtes som en del af det guddommelige forsyns værk, og hvor kristendommen kommer ind i billedet primært som sandhedskriterium. Der er altså tale om en historisk bevægelse, hvor kristendommen som den nye sandhed ikke skubber alt andet til side, men giver mulighed for at vælge ud og forholde sig kritisk, men kultur-åbent til den herskende tradition. (se s. 208-10). Kristendommen frigør fra afguderi, den opdrager, og endelig kan den føre ind i en sand *gnosis*, en sand dybere erkendelse til forskel fra de gnostiske - dogmatiske - læresystemer, der bygger på logik, medens Klemens

dynamisk ser mulighederne i tidsperspektivet, det er de muligheder, som frigørelsen har skabt for den kristne, der kan

> *blive til en musikalsk bevægelse; det evige livs menneske kan blive en hymne til Gud med de sande orakler indpræget i sindet, det, som Orfeusdrømmen er udtryk for, men som Klemens mener først kan realiseres med kristendommen.* (s. 217)

Augustins menneskesyn er væsentlig mindre optimistisk. Ud fra en grundlæggende - og frapperende moderne - psykologisk indsigt er Augustin yderst skeptisk over for menneskets muligheder for helt at realisere kristendommens frigørelse fra legemets bindinger. JIJ fremlægger en indforstået læsning først og fremmest af Augustins *Bekendelser*, der betegner en åbning frem mod en ny fase af historien, hvor det enkelte menneske tilregnes en individuel historie. Augustins omvendelseshistorie - efter hans mange års tilslutning til den gnostiske manikæiske sekt - og forholdet til moderen, der fra barndommen af repræsenterede kristendommen for ham i ligefrem forstand, tolker JIJ sådan, at Augustin i realiteten omvender sig til den fjerne kirke, til barndommens, bibelfortællingens og hymnesangens verden. (s. 278). Også hos Augustin er tidsdimensionen afgørende i synet på menneskets frelse: *Tiden bliver det medium, hvorigennem kristendommen virker.* (s. 280) Tiden er ikke noget negativt, som manikæerne mente, men en gudsskabt kvalitet.

Samtidig fører Augustins skarpe syn på menneskets bundethed til abstraktion og fastlåsning i dogmatiske begreber om prædestination og arvesynd i forbindelse med den pelagianske strid, som JIJ tydeligvis føler sig mindre inspireret af. Augustins synspunkter bliver her til

> *et alment udsagn om hele menneskeheden; hvad der er personlig erfaring bliver nu til altomfattende virkelighed, der indeslutter alle, hvad der var begivenhed i hans liv bliver nu til en mening.* (s. 283).

Til gengæld kan JIJ knytte an til Augustins tanker om jubilationen, om den ordløse musik, der fødes af hjertet, der hvor ordene ikke rækker længere. Og til hele denne musikalsk bevægelige tradition i kirken, der rækker tilbage til pinseunderet og den tidligste menigheds tungetale med helligånden, der ikke kun virker i den vertikale forbindelse mellem himmel og jord, men også horisontalt, idet den skaber fremtid. De, der oplevede pinseunderet, lod sig døbe. Englesangen, jubilus, det evige halleluja, (som Luther senere forvandlede det til), kirkens musikalske udfoldelse i det hele taget, både gennem de gudstjenestelige forvandlinger gennem ambrosiansk sang, gregoriansk sang, klosterbevægelserne (først og fremmest cluniacenser-bevægelsen), nye musikalsk-poetiske former (bl. a. omtales sekvensen - Notker Balbulus fra St. Gallen - i forlængelse af jubilus og halleluja-sangen samt den liturgiske musikdramatik) og den flerstemmige sang, der gradvist udvikledes fra det 9. århundrede, udgør en historisk linie, der direkte leder op til den fjerne kirkes nutidige plads i kulturen, sådan som JIJ f.eks. skildrer den gennem opførelserne af Händels *Messias* i kirkerne op mod jul:

Mennesker forholder sig selvfølgeligt og ligefremt til at gå ind i kirkerummet, når det ikke er budskabet selv, men dets spejling i musikken, der kalder. Man vil gerne møde kirke og kristendom så at sige i indirekte formulering, i brudt form - i et regi, hvor der ikke sigtes på bekendelse og afgørelse, men hersker frihed til at forholde sig på kunstnerisk afstand. (s. 287).

Det er af samme årsag, at der - blandt de salmedigtere, der omtales undervejs i bogen, først og fremmest Grundtvig, men også Sthen og Kingo - er en kort, men markant fremhævelse af den i teologisk-kirkelig sammenhæng ofte så nedvurderede Ingemann, ligesom det er Grundtvigs tidlige, ikke så kerneteologiske salmer, der gås ind på. I forbindelse med juleaften som udtryk for den fjerne kirke (se også ovenfor) fremhæves *Dejlig er den himmel blå* og *Et barn er født i Betlehem* samt *Det kimer nu til julefest* med deres eventyrlighed og som romantiske digte med deres associationer til barndommens følelsesverden. Børn tiltrækkes af *gåde-sangens hemmelighedsfulde enhed af melodi, ordenes klang og glimt af forestillinger*, og de nævnte julesalmer antyder

en uløselig forbindelse mellem den fjerne kirke og den helt personlige individuelle anelse om det højere liv. Det kan næsten se ud, som om den fjerne kirke kommer nær på simpelthen at være det dækkende udtryk for en individuel frihedsmulighed i fremtiden for det enkelte menneske. (s. 77).

Når det gælder Ingemann, gør JIJ bl.a. opmærksom på hans brug af middelalderen, borgen bliver symbol på det nye Jerusalem (*Der staar et Slot i Vesterled*). Desuden fremhæver JIJ præcisionen

i digtenes forestillinger, klang og rytme, som måske er baggrunden for, at de er blevet folkeeje, uanset hvad teologien siger. Hvad Ingemann i virkeligheden peger på i et teologisk perspektiv er, at den fjerne kirke giver plads for, ja kalder på personligt udtryk, på kreativitet. (s. 79)

Samtidig gør JIJ det også klart, at der i Ingemanns tilsyneladende så tro-skyldige naturreligiøsitet (*I fjerne kirketårne hist*) kan ses en tydelig forbindelse til den moderne erfaring af ensomhed og desperation:

Mistes den skrøbelige tillid til, at stjernerne er Guds tale, står mennesket alene over for det fjerne verdensrum og dets uendelige verdener og kan fyldes med afmagt eller gru. (s. 86)

Til de mest inspirerede og fascinerende afsnit i bogen hører også det om Grundtvigs *Paaskeliljen*, hvori indgår hvad der i nutiden opfattes som en salme, *Påskeblomst! Hvad vil du her?* Også diskussionen af Carl Nielsens melodi og dens forhold til den middelalderlige påskesekvens-melodi samt den formidable - og morsomme - historie om Grundtvigskirkens tilblivelse samler en lang række af bogens tråde, der omfatter langt mere, end jeg her har kunnet præsentere, som i et brændpunkt. *Den fjerne kirke* samler på mange måder hele den europæiske kirke-og

kulturhistorie i et symbols brændpunkt. JIJ's bog er en bedrift - og en meget stor (og ikke helt let læst) udfordring af flere forskellige traditionelle holdninger vedrørende kirke og kultur.

JIJ løser naturligvis ikke alle de vanskelige spørgsmål, der kan formuleres om kirkens (den synlige henholdsvis den usynlige kirkes) plads i den nutidige og fremtidige kultur, men man oplyses og retledes på mange måder i forhold til de alt for smalle spørgsmål, der traditionelt er blevet stillet i sådanne sammenhænge. Samtidig falder utrolig meget på plads netop vedrørende de såkaldt kirkefremmede, vedrørende kirkekoncertens ellers lidt gådefulde tiltrækning i et sækulariseret samfund. Fremstillingen opstiller som nævnt et alternativ til det for JIJ - og for undertegnede - uspiselige valg mellem en udvisket moderne tilpasset eller strømlinet, forbrugervenlig kirke og en snæver, sekterisk dogmefikseret kirke. At det alternativ, *at lytte endnu mere opmærksomt efter det, som den fjerne kirke repræsenterer* (se ovenfor) som her kommer frem som en mulighed ud af den forhøjede historiske bevidsthed, ikke er så let at omsætte i praktisk liv andet end som kirkelig passivitet synes at være den øjeblikkelige pris. Men her er der under alle omstændigheder noget at tænke videre over. Og måske, tilføjer jeg helt for egen regning, er der her også mulighed for at udføre teologisk-kunstneriske eksperimenter med henblik på en ikke udglattende dialog mellem *den fjerne kirke* som symbol hos de enkelte individer og denne fjerne kirkes faktiske historiske og herunder naturligvis både musisk-poetiske og begrebsmæssige traditioner. Så vidt jeg kan se rummer JIJ's teologisk-historiske afhandling i sit stof og sine holdninger adskillige udfordringer til at arbejde videre med konkrete udfordringer til den kirkeligt-kulturelle dialog.

Småstykker

Long time ago in Homestead

was Jester Hairston born
- and he's still alive!

I Hymn. Medd. 1995/2 side 116-119 bragte vi en omtale af Jester Hairston, forfatteren til *Long time ago in Bethlehem* og kunne her bl.a. oplyse, at han er født den 9. juli 1901 i Homestead, Pennsylvania, hvorimod der intet forlød om hans dødsår.

Fra organist og kantor Preben Andreassen, Brøndbyvester Kirke, har vi modtaget denne reaktion:

Jeg vil gerne hjælpe med at give de oplysninger du mangler angående Jester Hairston. Jeg har nemlig lige været sammen med denne mand. Jester Hairston lever i Los Angeles og er korleder og har brugt hele sit liv på at give den "hvide" verden den sorte musik.

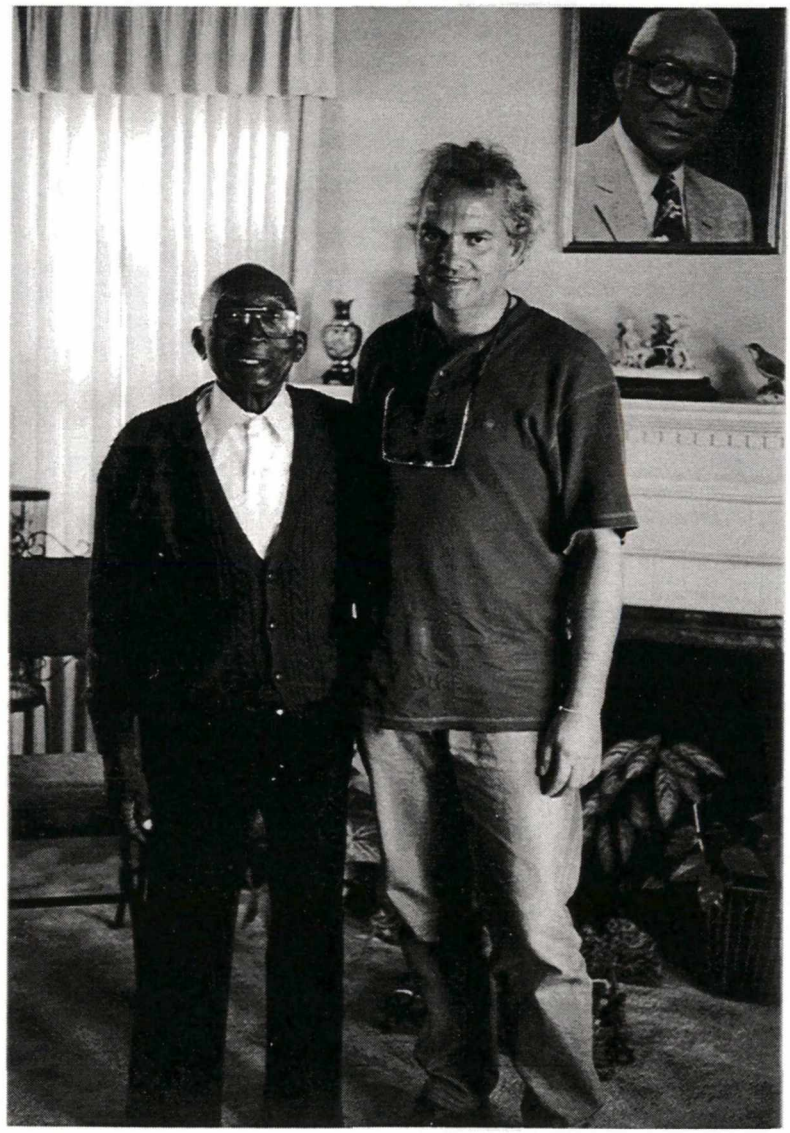

Hairston var i over 30 år leder af Hall Johnson Choir, og han stod samtidig for alle nodeudgivelser af Negro Spirituals. Hairston har givet et utal af koncerter og seminarer over hele kloden. Jeg har selv mødt Hairston i 1968 i Danmark, og stor var da også min forundring, da jeg opdagede, at han levede i bedste velgående i Los Angeles (5047 Valley Ridge Avenue, Los Angeles, CA 90043-1045, USA), så jeg fik hurtigt et møde i stand, og det var en fantastisk oplevelse sådan at møde mit idol i live og stadig med alle sanser i behold! Hairston sang og fortalte om sit virke med den sorte gospelmusik. Dette møde vil jeg aldrig glemme.

Preben Andreassen har venligt lånt os dette foto fra sit møde med Jester Hairston i år.

Forfatternes adresser

Organist og Kantor Preben Andreassen
Kirkebjerg Allé 178, DK-2605 Brøndby

Sognepræst Jens Lyster
Notmark 4, DK-6440 Augustenborg

Forskningslektor, ph.d. Nils Holger Petersen
Mimersgade 56, 1. tv, DK-2200 København N

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER ÅRGANG 1995

INDHOLDSOVERSIGT

ARTIKLER

Andersen, Godtfred: Livslinier s. 7-11
Auken, Sune: Om muligheden af en moderne salmedigtning s. 171-179
Balslev-Clausen, Peter:
Johannes Johansen og de engelske Christmas Carols s. 12-18
Giversen, Søren: Balladen om et bispevalg - fra 900-tallet.
En hilsen til Johannes Johansen den 4. marts 1995 s. 19-23
Gaardsted-Jørgensen, Evald: Kirkegang og salmesang s. 24-32
Hermansen, Søren: "Skriblerens" skriblerier i menighedens liv s. 33-35
Jönsson, Anna: Laudate omnes gentes, laudate dominum.
Introduktion till "Taizésången i nordiskt perspektiv" s. 86-101
Jørgensen, Theodor: Lidt af hvert s. 36-42
Lyster, Jens: Johannes Johansen - den poetiske stiftsløve - fylder 70 s. 1-2
Lyster, Jens: Om Sthens Vandrebog s. 54-65
Lyster, Jens: Mystiske Jester Hairston.
Om "For længst engang i Betlehem" og dens ophav s. 116-119
Lyster, Jens: Om Himmerigs rige vi tales ved.
Tilegnet salmebogskommissionen s. 180-183
Lyster, Jens: "Han har Himmerigs dør oplukt" s. 193-202

Lyster, Jens: Førsteparten af Vinterparten.

Tilegnet salmebogskommissionen s. 203-210
Lyster, Jens: Thomissøns salmebog 1569-1634. En bibliografi s. 211-226
Nørfelt, Henrik Fibiger: En mand af få dyder! s. 45-50
Otzen, Benedikt: Peder Hjort og Carsten Hauch s. 73-85
Petersen, Nils Holger: Passionsoratorium og -drama s. 162-170
Petersen, Nils Holger: Middelalderens og barndommens kirke. I anledning af Jørgen I. Jensen: Den fjerne kirke 1995 s. 227-233
Svendsen, Erik Norman: Den sårbare skjald s. 51-53
Tveit, Sigvald: En Brorsonpreget salmeboktradisjon. Kortfattet salmebokhistorie for Den Evangelisk Lutherske Frikirke i Norge s. 102-112
Wentz-Janacek, Elisabet: Giv mig, Gud, en salmetunge - reflexioner över reflexioner s. 113-115

ANMELDELSER

Peter Balslev-Clausen: Det vingede ord. Om N.F.S. Grundtvigs salmedigtning, Materialecentralen 1991 (Ove Paulsen) s. 120-122
På salmens tonestige. 50 salme-essays ved John Wedell Horsner og Jørgen Michaelsen. Dansk Kirkemusik Forenings Forlag 1993 (Bjarne Ebert) s. 122-125
Hans Christensen Sthens Skrifter I. En liden Vandrebog. Udg. af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård. C.A. Reitzels Forlag 1994 (Ninna Jørgensen) s. 125-127
Jens Holger Schjørring: Grundtvigs billedsprog - og den kirkelige anskuelse. Skrifter udg. af Grundtvig-Selskabet bd. XXI. 1990 (Ove Paulsen) s. 127-130
Evald Gaardsted-Jørgensen: Biskop Johannes Johansens forfatterskab. En bibliografi. Forlaget Poul Kristensen 1995 (Jens Lyster) s. 130-133
Kirsten Tange Jørgensen: Versebog om det Guddommelige. Med kompositioner af John Frandsen. Poul Kristensens Forlag 1993 (Kirsten Nielsen) s. 184-186
Jørgen I. Jensen: Den fjerne kirke. Samlerens forlag 1995 (Nils Holger Petersen) s. 227-233

TEKSTER OG MELODIER

Andersen, Lisbeth Smedegaard: I går var hveden moden s. 72
Claudius, Matthias: Der Mond ist aufgegangen s. 80
Grønbech, Bo og Johannes Johansen: En ny sang vil vi synge s. 3
Grønbech, Bo og Johannes Johansen: Der er så mørkt hernede s. 4
Hansen, K. Robert og H. Weber Jensen: Af nåde Gud gav os vort menneskeliv s. 71
Hauch, Carsten: Sig Maanen langsomt hæver s. 80

Johansen, Johannes: Jeg ved en evig ung psalmist s. 66
Johansen, Johannes: Til en lille stald på marken s. 13
Johansen, Johannes: Kom, tro, og kom, glæde s. 15
Johansen, Johannes: Du ligger i krybben, et leje af strå s. 16
Johansen, Johannes: Opløft nu jeres øjne s. 38
Johansen, Johannes: Ingen kan Guds åsyn skue s. 41-42
Johansen, Johannes: Se, jeg er Josef tømrersvend s. 119
Jørgensen, Kirsten Tange og John Frandsen og Peter Møller: Frikøbt til frihed er menneskets færden s. 144-145
Jørgensen, Theodor og Johs. Johansen: Al jordens fylde har du skabt s. 5
Kjelgaard, Else Marie: Når jeg ser ud over jorden s. 143
Lind, Vincent: Det er ligesom Sct Olai høje spir s. 43-44
Nørfelt, Henrik Fibiger og Johs. Johansen: Vi kommer til din kirke s. 6
Räder, Friedrich og César Malan: Harre, meine Seele s. 188-189

SMÅSTYKKER, MEDDELELSER, NOTITSER

Andreassen, Preben: Long time ago in Homestead s. 234
Dam, Poul: En skillestreg s. 134
Forfatternes adresser s. 67, 142, 191, 235
Lyster, Jens: Kommende arrangementer s. 67
Lyster, Jens: Efterlysning s. 136, 190
Lyster, Jens: Redaktionelt s. 141, 146
Lyster, Jens: En gammel aftenbøn? s. 187
Lyster, Jens: Bi, o mit hjerte, bi på din Gud... s. 188-190
Pedersen, Edvard Wulff: Melodierne til "Herre Gud, dit dyre navn og ære" s. 135
Samfundet Dansk Kirkesangs weekend-kursus s. 68-69
Taizé. Lund 15-17 september 1995. Välkommen! s. 137-138
Taizésången i nordiskt perspektiv. Nordiskt hymnologiskt seminarium IV, 17-18 september 1995. Program. s. 139-140

Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkring 50 sider

Udgives af Salmehistorisk Selskab, Københavns Universitet, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K., Danmark. Tlf. 35 32 36 23.

Organ for Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN

Medlemskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, 1150 København K., giro 2 20 11 19.
Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af tidsskriftet.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Universitetslektor, dr.phil. Steffen Arndal,
Savmøllevej 5, DK-5690 Tommerup. Tlf. 64 76 29 01

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand,
Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellerup. Tlf. 39 62 79 27.

Professor, fil.dr. Folke Bohlin
Galjevångsv. 15, S-224 65 Lund, Sverige. Tlf. 046 13 30 70.

Universitetslektor, cand.theol. Jørgen I. Jensen,
Steenstrups Allé 17, DK-1924 Frederiksberg C. Tlf. 35 37 39 73.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer,
Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf. 45 88 48 65.

Sognepræst, cand.theol. Jens Lyster, næstformand,
Notmark præstegård, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf. 74 47 31 44.

Forskningslektor, ph.d. Nils Holger Petersen,
Mimersgade 56, 1.tv., DK-2200 København N. Tlf. 31 85 41 21

Universitetslektor, organist, mag.art. Torben Schousboe,
Tryggevældevej 132, DK-2700 Brønshøj. Tlf. 31 28 02 05.

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi (Nordisk redaktionskomite):

Professor, fil.dr. Folke Bohlin, formand
Galjevångsv. 15, S-224 65 Lund, Sverige. Tlf. 046 13 30 70.

Professor, teol.dr. Gustav Björkstrand,
Eriksgatan 5 D 102, SF-20110 Åbo, Finland. Tlf. 921 32 46 59

Forlagsredaktør, cand.theol. Åge Haavik,
Markalléen 33, N-1320 Stabek. Norge. Tlf. 67 53 91 54.

Professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen,
Egernvej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf. 38 34 99 72

Professor, fil. & teol. dr. Pétur Pétursson,
Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavik, Island. Tlf. 5 62 90 09.

Sekretariat:
Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN,
Institut for Kirkehistorie, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K.,

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, sekretær. Tlf. 35 32 36 23.

Sognepræst, ph.d. Peter Balslev-Clausen, redaktør.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion:

Steffen Arndal, Peter Balslev-Clausen, Vagner Lund (redaktionssekretær),
Jens Lyster (ansvarshavende), Nils Holger Petersen og Torben Schousboe.

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og N.F.S. Grundtvigs Fond.

Eftertryk tilladt efter aftale med forfatterne og med angivelse af kilde.

02449 KHC 595 000
CHRISTIAN BALSLEV
KIRKESTIEN 5
ULKEBØL
6400 SØNDERBORG

Det samfundsvidenskabelige fakultets reprocenter